VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
LITUANISTIKOS KATEDRA

Elena Monkutė

Lietuvių kalbos nekaitomųjų žodžių struktūrinė klasifikacija

Magistro baigiamasis darbas

Moderniosios lingvistikos studijų programa, valstybinis kodas 6211NX038
Lingvistikos studijų kryptis

Vadovė doc. dr. Erika Rimkutė _____ _____
(parašas) (data)

Apginta doc. dr. Rūta Eidukevičienė _____ _____
(parašas) (data)

Kaunas, 2020

Turinys

Lietuvių kalbos nekaitomųjų žodžių struktūrinė klasifikacija (santrauka) 2
The Structural Classification of the Lithuanian Closed-class Words (summary) 3
Įvadas 4
1. NEKAITOMŲJŲ KALBOS DALIŲ STRUKTŪRINĖ KLASIFIKACIJA TEORINIUOSE DARBUOSE 8
2. VIENTISINĖS NEKAITOMOSIOS KALBOS DALYS 12
2.1. Vientisiniai prieveiksmiai 12
2.2. Vientisinės dalelytės 13
2.3. Vientisiniai prielinksniai 14
2.4. Vientisiniai jungtukai 14
2.5. Vientisiniai jaustukai 15
2.6. Vientisiniai ištiktukai 16
3. SUDĖTINĖS NEKAITOMOSIOS KALBOS DALYS 18
3.1. Sudėtiniai prieveiksmiai 18
3.2. Sudėtinės dalelytės 21
3.3. Sudėtiniai prielinksniai 23
3.4. Sudėtiniai jungtukai 24
3.5. Sudėtiniai jaustukai 25
3.6. Sudėtiniai ištiktukai 27
4. SUAUGTINĖS NEKAITOMOSIOS KALBOS DALYS 30
4.1. Suaugtiniai prieveiksmiai 31
4.2. Suaugtinės dalelytės 33
4.3. Suaugtiniai prielinksniai 34
4.4. Suaugtiniai jungtukai 35
4.5. Suaugtiniai jaustukai 35
4.6. Suaugtiniai ištiktukai 36
5. NEKAITOMŲJŲ ŽODŽIŲ TYRIMAS DELFI.LT TEKSTYNE IR DAŽNINIAME ŽODYNE 38
5.1. Nekaitomieji prieveiksmiai 38
5.2. Dalelytės 42
5.3. Prielinksniai 44
5.4. Jungtukai 46
5.5. Jaustukai 48
5.6. Ištiktukai 50
Išvados 52
Literatūra 55

Lietuvių kalbos nekaitomųjų žodžių struktūrinė klasifikacija (santrauka)

Nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių struktūra iki šiol tirta nedaug. Šio darbo objektas – nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių: nelaipsniuojamųjų prieveiksmių, prielinksnių, jungtukų, dalelyčių, jaustukų ir ištiktukų, struktūra. Remiantis teoriniais darbais, matyti, kad nekaitomieji žodžiai struktūriškai gali būti vientisiniai, sudėtiniai ir suaugtiniai, nors šie terminai nėra pastovūs ir įvairiuose šaltiniuose varijuoja.

Ištirti iš A. Utkos sudaryto „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ (2009) išrinkti nelaipsniuojamieji prieveiksmiai (529) ir DELFI.LT tekstyne pavartotos dalelytės (105), prielinksniai (57), jungtukai (45), jaustukai (87) ir ištiktukai (82) – iš viso 902 žodžiai. Visi žodžiai pagal struktūrą suskirstyti į vientisinius, sudėtinius ir suaugtinius, gauti duomenys aptarti ir palyginti su teoriniuose darbuose pateikiama informacija. Išsiaiškinta, kad dažniausiai vartojami paprasčiausios struktūros – vientisiniai – žodžiai: jie sudaro 56 proc. visų tirtų nekaitomųjų lietuvių kalbos žodžių. Pastebėta, kad sudėtiniai ir suaugtiniai vienetai vartojami panašiai – atitinkamai 21,62 ir 22,06 proc. Sudėtinių nekaitomųjų prieveiksmių rasta daugiau nei suaugtinių, o kitos nekaitomosios kalbos dalys dažniau yra suaugtinės. Nustatyta, kad vartojami tik vientisiniai ištiktukai, nors teoriniuose darbuose ir randama informacijos apie sudėtinius.

Atliktas tyrimas yra gana išsamus: analizuoti visi „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ pateikti nelaipsniuojamieji prieveiksmiai ir iš DELFI.LT tekstyno atrinktos dalelytės, prielinksniai, jungtukai, jaustukai ir ištiktukai. Tyrimas ir jo rezultatai gali būti įdomūs ir naudingi mokslininkams, besidomintiems lietuvių kalbos žodžių struktūra, nekaitomosiomis kalbos dalimis, kurių struktūra iki šiol nėra išsamiai aprašyta.

The Structural Classification of the Lithuanian Closed-class Words (summary)

The structure of the Lithuanian closed-class words has not been extensively researched yet. The aim of this paper is to analyze the structure of the Lithuanian closed-class parts of speech: adverbs with no degrees of comparison, prepositions, conjunctions, particles, and interjections. According to the previous research, it can be seen that the closed-class words can structurally be made of one word (simple) or they can be grammatical multiword units (MWUs): they can consist of two or more functional words and be written separately or they can be compounds (written together). However, these terms are not consistent and vary in different sources.

There were 902 words analyzed altogether: adverbs with no degrees of comparison (529) from A. Utka's "Dazninis rasytinis lietuviu kalbos zodynas" (2009) and the particles (105), prepositions (57), conjunctions (45), interjections (87), and interjections used to express sounds (82) from the DELFI.LT corpus. Depending on their structure, all of the words were divided into simple, MWUs consisting of two or more words and compounds. The results were discussed and compared to the information provided in theoretical works. The results show that the simple words are the most frequently used: they constitute 56% of all the Lithuanian closed-class words analyzed. The MWUs consisting of two or more words and compounds constitute 21,62% and 22,06% respectively. There have been more of closed-class adverbs consisting of two or more words than the compound ones found, whereas the rest of the parts of speech are usually compounds. Also, it has been determined that although there is theoretical information that the interjections used to express various sounds can be compounds, only the simple interjections are used.

The conducted research is quite exhaustive, all of the adverbs from A. Utka's "Dazninis rasytinis lietuviu kalbos zodynas" (2009) and the selected particles, prepositions, conjunctions, interjections from the DELFI.LT corpus were analyzed. The results of the research could benefit the researchers interested in the structure of Lithuanian words and closed-class words, the structure of which has not yet been fully detailed.

Įvadas

Lietuvių kalboje yra 11 kalbos dalių: daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis, prielinksnis, jungtukas, dalelytė, jaustukas ir ištiktukas. Kai kurios iš jų gali būti kaitomos linksniais (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, kai kurie įvardžiai ir tam tikros veiksmažodžio formos), giminėmis (būdvardžiai, tam tikros veiksmažodžio formos, kai kurie daiktavardžiai ir įvardžiai), skaičiais (daiktavardžiai, būdvardžiai, kai kurie skaitvardžiai ir įvardžiai, veiksmažodžiai), asmenimis (veiksmažodžiai), laipsniais (būdvardžiai ir kai kurie prieveiksmiai) ir pan., kitos – nekaitomos, kurios ir yra šio darbo objektas.

Visiškai nekaitomų kalbos dalių yra penkios: prielinksnis, jungtukas, dalelytė, jaustukas ir ištiktukas, tačiau prie jų galima priskirti ir nelaipsniuojamuosius prieveiksmius. Siekiant susipažinti su šio darbo objektu – nekaitomosiomis kalbos dalimis, – reiktų atkreipti dėmesį į jų apibrėžtis *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽ[1]):

- prieveiksmis – „kalbos dalis, žyminti veiksmo ypatybes ar aplinkybes“;
- prielinksnis – „nekaitoma nesavarankiška kalbos dalis, rodanti linksniuojamųjų žodžių santykius su kitais savarankiškais žodžiais“;
- jungtukas – „nekaitoma tarnybinė kalbos dalis, siejanti sakinius ar jų dalis“;
- dalelytė – „nekaitomas žodis, teikiantis sakinio dalims ar visam sakiniui įvairių prasmės atspalvių“;
- jaustukas – „nekaitoma kalbos dalis, reiškianti jausmus, valią“;
- ištiktukas – „nekaitoma kalbos dalis, reiškianti veiksmų sukeltus garsus, vaizdus ar pojūčius“ (DLKŽ).

Pastebima, kad prie visų paminėtų kalbos dalių, išskyrus prieveiksmį, nurodyta, kad tai yra nekaitomos kalbos dalys. Prieveiksmis nėra visiškai nekaitoma kalbos dalis (kai kuriuos prieveiksmius ir galima laipsniuoti (plg. *labai, labiau, labiausiai*): „Visiškai nekaitoma kalbos dalimi prieveiksmį galima laikyti tik tokiu atveju, jei laipsnio kategorija atsiejama nuo kaitybos, jei prie kaitybos priskiriamas tik linksniavimas ir asmenavimas.“ (LKG II 1971, 426). Pabrėžtina, kad net ir laipsniavimą priskiriant prie kaitymo, kai kurie prieveiksmiai vis tiek lieka nekaitomi.

Kadangi iki šiol nekaitomosioms kalbos dalims, palyginti su kaitomosiomis, skirta mažiau dėmesio, šio darbo **objektas** – nekaitomosios kalbos dalys. Pastebima, kad lietuvių kalbotyros

[1] Elektroninis žodynas. Prieiga internetu: http://lkiis.lki.lt/dabartinis (žiūrėta 2019-12-17).

darbuose šios srities terminai nėra pastovūs: kalbant apie nekaitomas kalbos dalis ir iš jų sudarytas keliažodes kombinacijas, vartojami terminai *samplaikinis, sudėtinis, sudurtinis, suaugtinis žodis*, taip pat skiriasi ir žodžių *konstrukcija* ir *žodžių junginys* supratimas (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 79).

Darbo aktualumas ir naujumas. Šiame darbe aptariama nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių: kai kurių prieveiksmių, taip pat dalelyčių, prielinksnių, jungtukų, jaustukų ir ištiktukų, struktūra. Iki šiol nekaitomosioms kalbos dalims dėmesio skirta nedaug, o kalbotyros darbuose šios srities terminai nėra pastovūs: tokios kalbos dalys, kalbant apie struktūrą, vadinamos įvairiai – *vientisinėmis, paprastosiomis, vienažodėmis, daugiažodėmis, išvestinėmis, samplaikinėmis, sudėtinėmis, suaugtinėmis, sąaugomis* ir pan. Iš vartojamų terminų matyti, kad jie yra nepastovūs, ši sritis nėra išsamiai ir iki galo ištirta ir aprašyta, todėl reikalinga aptarti ir suvienodinti terminus, kurie, kaip minėta, vartojami nenuosekliai.

Kiekvienos nekaitomosios kalbos dalies daryba ir vartojimas išsamiausiai aprašyti *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG, 2006) ir *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (LKG II, 1971), tačiau abiejuose šaltiniuose terminai vartojami nenuosekliai. Išsamiau samplaikinius – keliažodžius ar keliamorfemius – junginius aptaria Kovalevskaitė daktaro disertacijoje „Lietuvių kalbos samplaikos“ (2012), Kovalevskaitė, Rimkutė straipsnyje „Morfologinių samplaikų struktūros ypatumai. Kelių kalbų palyginimas“ (2008), Rimkutė, Jarašiūnaitė, Homola straipsnyje „Morfologinių samplaikų atpažinimas ir klasifikavimas“ (2005), Rimkutė straipsnyje „Gramatinė morfologinių samplaikų klasifikacija“ (2009), tačiau dviejų tipų – sudėtines ir suaugtines – morfologines samplaikas išskiria tik Kovalevskaitė, Rimkutė straipsnyje „Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos“ (2010).

Kadangi kalba kinta, kai kurie gramatikose pateikti nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių pavyzdžiai jau nebėra vartojami, pavyzdžiui: prieveiksmiai *lygmainais, atadūrom,* dalelytė *mažgi*, prielinksnis *užu* ir pan. Tyrimas paremtas DELFI.lt tekstyno, sudaryto iš 70 mln. žodžių, duomenimis; taip pat remiamasi Utkos dažniniu žodynu, sudaryto iš 42 061 žodžio. Tokiu būdu – aptariant dabartinėje lietuvių kalboje vartojamas nekaitomąsias kalbos dalis – siekiama ištirti nekaitomuosius žodžius, jų struktūrą.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Kaip minėta, šio darbo objektas – nekaitomosios lietuvių kalbos dalys. **Tikslas** – aptarti nekaitomųjų prieveiksmių, dalelyčių, prielinksnių, jungtukų ir ištiktukų struktūros ypatybes, nepastovius terminus, vartojamus jiems apibūdinti. Siekiama nustatyti, kokios struktūros nekaitomosios kalbos dalys vartojamos dažniau ir aptariamos išsamiau. Norima palyginti įvairiuose kalbotyros šaltiniuose pateikiamą informaciją ir terminiją. Atsižvelgiant į teorinę medžiagą, siekiama išsiaiškinti, kokie nekaitomųjų kalbos dalių žodžiai vartojami dažniau, kokia jų struktūra ir sandaros ypatybės. Norint pasiekti tikslus, išsikelti tokie **uždaviniai**:

1. Aptarti struktūrinę nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių klasifikaciją.
2. Apžvelgti įvairiuose kalbotyros darbuose vartojamus terminus, kuriais apibūdinamos nekaitomosios kalbos dalys, morfologinės samplaikos.
3. Išskirti kiekvienos nekaitomosios kalbos dalies būdingiausias struktūros ypatybes.
4. Suklasifikuoti tekstyne ir dažniniame žodyne vartojamus žodžius pagal struktūrą.
5. Nustatyti, kokios struktūrinės klasės nekaitomosios kalbos dalys vartojamos dažniausiai.

Tiriamoji medžiaga ir metodai. Tiriamoji medžiaga: analizuoti iš A. Utkos morfologiškai anotuoto tekstyno pagrindu sudaryto „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ išrinkti prieveiksmiai ir DELFI.lt tekstyne, sudaryto iš 2014–2016 m. portale publikuotų tekstų, pavartoti prielinksniai, jungtukai, dalelytės, jaustukai ir ištiktukai.

Pasirinkti du duomenų šaltiniai, nes DELFI.LT tekstyne skirtingų ir sutampančių prieveiksmių pavartojimo atvejų rasta labai daug – net 4 288 622, o automatiškai išrinkti lemų nepavyko. Iš „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ atrinkti nelaipsniuojamieji prieveiksmiai, kurie suskirstyti į vientisinius, sudėtinius ir suaugtinius.

Iš DELFI.LT tekstyno išrinkta po 90 000 kiekvienos nekaitomosios kalbos dalies, išskyrus prieveiksmius, pavartojimo atvejų, todėl išlieka maža tikimybė, kad ne visi vartosenos atvejai aptariami, tačiau buvo galima tik tokia tiriamųjų duomenų atranka[2]. Kadangi tekstynas morfologiškai anotuotas automatiškai, neišvengta anotavimo klaidų. Žodžiai, kuriai nors kalbos daliai priskirti klaidingai, darbe neanalizuojami. Žodžiai, priskiriami kelioms kalbos dalims ir galintys atlikti kelių kalbos dalių funkcijas, aptariami prie atitinkamų kalbos dalių.

Darbe taikytas kiekybinės analizės ir aprašomasis **metodai**: surinkti duomenys suklasifikuoti pagal struktūrą į vientisinius, sudėtinius ir suaugtinius, gavus statistinius duomenis bandyta išsiaiškinti, kokios sandaros nekaitomosios kalbos dalys vartojamos dažniausiai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir tiriamoji. Pirmojoje aptariama nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių struktūrinė klasifikacija, aprašyta teoriniuose darbuose, taip pat vientisiniai, sudėtiniai ir suaugtiniai žodžiai atskirai – šie skyriai suskirstyti į poskyrius pagal aptariamą kalbos dalį: prieveiksmius, dalelytes, prielinksnius, jungtukus, jaustukus ir ištiktukus. Šiame darbe didžiausias dėmesys skirtas teorinių darbų apžvalgai – norėta aiškiai aprašyti nekaitomųjų kalbos dalių struktūrą, todėl teorinė dalis yra išsamesnė. Antrojoje dalyje pagal struktūrą analizuojamos šio darbo šaltiniuose rastos nekaitomosios lietuvių kalbos dalys, jų struktūros ypatybės. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, padarytos siekiant atsakyti į iškeltus klausimus; naudotos literatūros sąrašas.

[2] Šiam tyrimui nekaitomųjų kalbos dalių sąrašus iš DELFI.lt tekstyno sudarė VDU Kompiuterinės lingvistikos centro mokslo darbuotojas Loïc Boizou.

Teorinė ir praktinė darbo vertė. Darbe pateikta įvairiuose šaltiniuose publikuota informacija apie nekaitomųjų kalbos dalių struktūrą, ji palyginta ir apibendrinta. Gautos žinios pritaikytos darbo tiriamojoje dalyje, kurioje struktūriškai suklasifikuoti iš „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ ir DELFI.LT tekstyno atrinkti nekaitomieji lietuvių kalbos žodžiai. Kadangi ši sritis tirta palyginti nedaug, todėl gauti statistiniai duomenys turėtų būti vertingi ir įdomūs būsimiems šios srities tyrimams.

1. NEKAITOMŲJŲ KALBOS DALIŲ STRUKTŪRINĖ KLASIFIKACIJA TEORINIUOSE DARBUOSE

Kadangi nėra pastovių terminų, kalbant apie nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių struktūrą, šiame skyriuje aptariami įvairių autorių vartojami skirtingi terminai. Rašydami apie nekaitomųjų lietuvių kalbos žodžių struktūrą, tyrėjai vartoja terminus *vientisinis, paprastasis, morfologinė samplaika, samplaikinis, sudėtinis, suaugtinis*. Taip pat pateikiamos priežastys, dėl kurių pasirinkta vartoti terminus *vientisinis, sudėtinis, suaugtinis,* siekiant apibūdinti nekaitomųjų lietuvių kalbos žodžių struktūrą. Be to, aptariama nekaitomųjų lietuvių kalbos dalių tyrimo problematika.

Reiktų pradėti nuo pačių paprasčiausių, iš vieno dėmens sudarytų prieveiksmių, prielinksnių, jungtukų, dalelyčių, jaustukų ir ištiktukų – jie šiame darbe vadinami vientisiniais: vientisiniai – sudaryti iš vieno žodžio – jungtukai minimi *Lietuvių kalbos gramatikos* trečiajame tome (LKG III, 1976, 861), vientisinės dalelytės – Valančės daktaro disertacijoje (2017), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006), tokį terminą mini ir kalbininkės Kovalevskaitė ir Rimkutė (2010). Reikia paminėti, kad *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) vientisinės dalelytės vadinamos paprastosiomis. Kadangi kalbama apie žodžių struktūrą, terminas *vientisinis* yra išsamesnis ir tikslesnis, todėl šiame darbe pasirinkta vartoti jį.

Kalbant apie nekaitomų kalbos dalių struktūrą, svarbu aptarti ir sudėtingesnės sandaros nelaipsniuojamuosius prieveiksmius, prielinksnius, jungtukus, dalelytes, jaustukus ir ištiktukus. Žodžiai ir jų junginiai, sudaryti iš daugiau nei vieno dėmens, kai kuriuose darbuose vadinami morfologinėmis samplaikomis. Morfologinėmis samplaikomis (MS) buvo laikomi dvižodžiai ar daugiažodžiai sustabarėję kaitomų ar nekaitomų kalbos dalių junginiai, kurie turi bendrą reikšmę ir atlieka vienos kalbos dalies funkcijas (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010). Dėl lietuvių kalbos rašybos taisyklių, kai tą pačią funkciją atliekantys žodžiai ir jų junginiai rašomi skirtingai, nuspręsta išplėsti morfologinių samplaikų sąvoką, į ją įtraukiant „<...> ne tik kelių žodžių kombinacijas, bet ir kelių žodžių sąaugas.“ (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 79) Kalbininkės išskiria morfemų ir žodžių samplaikas, pavyzdžiui: *kažkur* – morfemų, *kažin kur* – žodžių samplaikos. Pastebima, kad abiem atvejais junginiai turi po du dėmenis, bendrą reikšmę bei atlieka tą pačią funkciją (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 79). Pasak Marcinkevičienės (2001), tokios samplaikos – vienas iš lietuvių kalbos stabiliųjų junginių tipų. Taigi galima teigti, kad morfologinės samplaikos yra sustabarėję junginiai, sudaryti iš dviejų ar daugiau kaitomų ir nekaitomų žodžių, sudarantys gramatiškai ir semantiškai nedalomą leksinį vienetą. Svarbu paminėti, kad morfologinės samplaikos dažniausiai atlieka nesavarankiškos, t. y. tarnybinės, kalbos dalies (prieveiksmio, jungtuko, dalelytės, įvardžio, kartais prielinksnio, jaustuko ar ištiktuko) funkciją (Rimkutė 2006, 63).

Pasak Kovalevskaitės ir Rimkutės (2010), skiriami du morfologinių samplaikų tipai:

1. MS, sudarytos iš kelių žodžių, kurias autorės siūlo vadinti sudėtiniais žodžiais;
2. MS, kurios yra kelių žodžių sąaugos, kurias autorės siūlo vadinti suaugtiniais žodžiais (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 79).

Taigi, remiantis anksčiau pateiktu pavyzdžiu, morfologinė samplaika *kažin kur* priklauso pirmajam tipui ir turėtų būti vadinama sudėtiniu žodžiu, o *kažkur* priklauso antrajam tipui ir turėtų būti vadinama suaugtiniu žodžiu. Atsižvelgiant į tai, kad iki Kovalevskaitės ir Rimkutės straipsnio (2010) morfologinėmis samplaikomis nebuvo laikomi suaugtiniai žodžiai, nors jie yra lygiaverčiai tą pačią funkciją atliekantiems sudėtiniams, nuspręsta šiame darbe skirti minėtus morfologinių samplaikų tipus ir tokius žodžius vadinti *sudėtiniais* ir *suaugtiniais.*

Kadangi kalbininkės pasiūlė atskirti suaugtinius žodžius – vieną iš morfologinių samplaikų tipų – nuo vientisinių žodžių, verta atkreipti dėmesį į pačių morfologinių samplaikų atpažinimo problematiką. Rimkutė (2006) išskyrė tokius lietuvių kalbos samplaikų identifikavimo kriterijus:

1. Morfologinis neskaidomumas;
2. Leksinės reikšmės bendrumas (vientisumas);
3. Morfologinės samplaikos sustabarėjimo laipsnis;
4. Neapibrėžta leksinė aplinka;
5. Gramatinės sudėties pastovumas.

Prie šių pagrindinių kriterijų nurodyti ir keli papildomi: MS pasižymi dažnu vartojimu, joms nebūdingas vaizdingumas, jos neverčiamos į kitas kalbas, yra atkuriamos kaip vienas vienetas (Rimkutė 2006, 68–72). Leksinės reikšmės bendrumą ir morfologinį neskaidomumą, kaip pagrindinius kriterijus, nurodo ir Jarašiūnaitė (2004), kaip atskirą kriterijų pridėdama ir vienalytiškumą. Jarašiūnaitė (2004, 120) teigia, kad „analizuojant samplaikų dažnumą, pastebėta, kad samplaikos sustabarėjimas, vienalytiškumas ir dažnumas tiesiogiai susijęs su mažu jos atskirų dėmenų junglumu. Kitaip tariant, frazė yra visiškai sustabarėjusi ir vienalytė, jei jos nariai kartu vartojami dažniau nei atskirai. Pavyzdžiui, *dėlto* beveik visada vartojamas tik su *vis*, prieveiksmis *norom* – tik su *nenorom*, ir pan.“. Kovalevskaitės (2012, 9) teigimu, „Pagal šiuos kriterijus samplaikoms buvo priskirti ir tokie junginiai, kurie turi kolokacijų požymių (*kitaip tariant, tokiu būdu*) arba panašūs į frazeologizmus (*norom nenorom, trumpai drūtai*). Tai gali reikšti, kad samplaikų klasė <…> turi prototipinius narius ir periferiją, kuriai būdingi panašūs požymiai kaip idiomoms ar kolokacijoms.“ Matyti, kad skirtingi autoriai nesutaria dėl morfologinių samplaikų vaizdingumo: vienur teigiama, kad jos neturi būti vaizdingos, kitur MS priskiriami ir į frazeologizmus panašūs junginiai.

Svarbu pabrėžti, kad lietuvių kalboje samplaikomis gali būti laikomi ir fonetikos reiškiniai, pavyzdžiui, garsų samplaikos, gramatikos reiškiniai, pavyzdžiui, veiksmažodžio bendraties ir

modalinių žodžių samplaikos (*reikia dirbti, noriu valgyti*; Paulauskienė 1994, 167), taip pat skaitvardžių samplaikos (*dvidešimt trys, šimtas penki*; Paulauskienė 1994, 237), samplaikinės sakinio dalys (Labutis 2002, 201), pavyzdžiui, *viena kita, aš pats* ir pan. (Kovalevskaitė 2012). Kaip minėta, kadangi šio darbo objektas – nekaitomųjų kalbos dalių struktūra, todėl tokie reiškiniai nėra aktualūs.

Kovalevskaitės (2012, 7) teigimu, „Ir lietuvių, ir kitose kalbose į samplaikas panašūs junginiai paprastai minimi aprašant atskiras kalbos dalis, ir tai rodo, kad iki šiol tokie junginiai dažniausiai tyrinėti morfologiniu aspektu (plg. *samplaikiniai prieveiksmiai* (Paulauskienė 1994), *samplaikiniai jungtukai* (Paulauskienė 1994), *samplaikinės dalelytės* <…> (DLKG 2006).“ Kalbininkė taip pat mini terminą *gramatinė frazeologija*, pabrėždama, kad samplaikos dažniausiai klasifikuojamos pagal atitinkamas kalbos dalis (Kovalevskaitė 2012). Paminėtina, kad lietuvių kalbos samplaikos morfologiniu aspektu aprašomos taip pat atitinkamų kalbos dalių skyriuose (Paulauskienė 1994, DLKG 2006, Kovalevskaitė 2012). Taip pat teigiama, kad „<...> klasifikacija pagal kalbos dalis yra aiškesnė, ją lengviau sudaryti, nes jos vienetai yra gerai žinomos gramatinės kategorijos – kalbos dalys, o priklausymą kalbos daliai galima nustatyti pagal atliekamas stabiliųjų junginių funkcijas (Hudson 1998, 37; cit. iš Kovalevskaitė 2012, 18). Šiame darbe nekaitomųjų kalbos dalių struktūros teorija taip pat aptariama atsižvelgiant į kalbos dalis, o tiriamoji dalis suskirstyta pagal struktūros tipus.

Suprantama, kad nekaitomų arba tarnybinių žodžių dažnumas nulemia jų tyrimo svarbą. Utkos (2004) teigimu, tarnybinės arba nekaitomos kalbos dalys sudaro pusę 100 dažniausių lietuvių kalbos žodžių sąrašo. Visgi pastebima, kad nekaitomųjų kalbos dalių struktūra iki šiol tirta nedaug. Rimkutė (2006) išskiria aplinkybes, apsunkinančias nekaitomų žodžių tyrimą:

1. Nekaitomų žodžių reikšmių skyrimas (Rimkutė 2006, 63);
2. Nekaitomų kalbos dalių klasifikacijos išsamių tyrimų trūkumas (Rimkutė 2006, 73);
3. Nekaitomų kalbos dalių studijų trūkumas (Rimkutė 2006, 78).

Aptardama pirmąją aplinkybę, kalbininkė siūlo remtis analogija: „jei samplaiką galima pakeisti kuriuo nors vienu žodžiu, jei aiški to žodžio kalbos dalis, jei to žodžio reikšmė atitinka visos samplaikos reikšmę, tokiu atveju galima nustatyti ir analizuojamos morfologinės samplaikos kalbos dalį, pvz., *ko gero* galima pakeisti dalelyte *turbūt*, dėl to minėta samplaika laikoma dalelyte“ (Rimkutė 2006, 72). Tačiau rekomenduojama remtis ne tik šia analogija, bet ir konkrečiais vartosenos pavyzdžiais (Rimkutė 2006, 72). Taigi, tyrėjos nuomone, nekaitomąsias kalbos dalis reikia tirti ir skirti joms daugiau dėmesio – kalbininkė ne tik išskiria tokių žodžių tyrimo problemas, bet ir dalijasi įžvalgomis, kaip jas išspręsti.

Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad, kalbant apie nekaitomuosius lietuvių kalbos žodžius, vartojami įvairūs terminai: *vientisinis, paprastasis, sudėtinis, sudurtinis, samplaikinis* ir t. t. Tai parodo, kad ši kalbotyros sritis neturi pastovių terminų, nėra iki galo ištirta ir aprašyta. Kovalevskaitė, Rimkutė (2010) pasiūlė sudėtingesnės struktūros – iš kelių dėmenų sudarytus – žodžius, atliekančius tas pačias funkcijas, skirti į du tipus: sudėtinius ir suaugtinius. Atsižvelgiant į tai, nuspręsta šiame darbe vartoti šiuos terminus, o struktūriškai paprasčiausius nekaitomuosius žodžius vadinti vientisiniais.

2. VIENTISINĖS NEKAITOMOSIOS KALBOS DALYS

Vientisinės, arba paprastosios, nekaitomosios kalbos dalys yra nelaipsniuojamieji prieveiksmiai, prielinksniai, jungtukai, dalelytės, jaustukai ir ištiktukai, sudaryti iš vieno žodžio. Toliau šio skyriaus poskyriuose aprašyti vientisiniai prieveiksmiai, dalelytės, prielinksniai, jungtukai, jaustukai ir ištiktukai, pateikta teoriniuose darbuose rasta informacija apie šių kalbos dalių struktūrą, ji palyginta, pateikta pavyzdžių.

2.1. Vientisiniai prieveiksmiai

Kalbant apie vientisinius prieveiksmius, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) išskiriami keli prieveiksmių sandaros tipai:

1. Prieveiksmiai su priesaga *-yn*, daromi iš dviskiemenių, rečiau – daugiaskiemenių kokybinių būdvardžių: *žemyn, tobulyn, geryn*. Pažymima, kad tam tikrais atvejais prieveiksmiai gali būti sudaryti ir iš kai kurių daiktavardžių, veiksmažodžio formų ar prieveiksmių: *karštyn, išvirkyn, artyn*.
2. Įvardiniai prieveiksmiai ir jų dariniai: *kur, kada, tada, svetur, anaip* ir pan. Čia išskiriamos priesagos -da, -(i)ur, -(i)aip. Taip pat pastebima, kad dažnai vartojamas priesagos -da variantas -dos arba tik -d: *visad, visados*.
3. Sustabarėjusios iliatyvo ar aliatyvo formos: *laukan, šalin, vakarop, velniop.* Išskiriamos ir sustabarėjusios skaitvardžių daugiskaitos lokatyvo formos: *dviese, keturiese,* taip pat analogiškos darybos prieveiksmiai *keliese* bei *daugiese*.
4. Suprieveiksmėjusios linksnių formos: *gana, žinia, ilgam, truputį, greta, tyčia* ir t. t.
5. Priesagos -(i)ui vediniai: *veltui, ilgainiui, aplinkui* ir pan.
6. Individualios darybos prieveiksmiai, nepatenkantys į kitas grupes: *ten, čia, dar, nu, vos* ir pan.
7. Būdiniai: *bėgte, nešte, neštinai* ir pan. Pastebima, kad būdiniai „<...> pagal tradiciją ilgą laiką skirti prie neasmenuojamųjų veiksmažodžio formų.“ (DLKG 2006, 411–413)

Specifinės prieveiksmių darybos priemonės glaustai apibendrinamos *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971): „Štai lietuvių kalbos būdvardiniams prieveiksmiams būdingiausios yra priesagos -(i)ai, -yn, -(i)uoju, <...> daiktavardiniams, būdvardiniams ir skaitvardiniams – -(i)ui, <...> įvardiniams – -(i)aip, -iek, -ur, <...> daugiskaitos įnagininko kilmės vardažodiniams prieveiksmiams – -(i)ais, -(i)omis <...>.“ (LKG II 1971, 427).

Pastebima, kad minimų gramatikų – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* (2006) ir *Lietuvių kalbos gramatikos* antrojo tomo (1971) – išskirami vientisinių prieveiksmių darybos būdai skiriasi: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) dėmesys atkreipiamas ir į suprieveiksmėjusias linksnių formas, būdinius, individualios darybos prieveiksmius, nepatenkančius į kitas grupes. *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971), skirtingai nuo *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* (2006), minimi daugiskaitos įnagininko kilmės vardažodiniai prieveiksmiai, taip pat priesagos *-(i)uoju* vediniai. Svarbu pabrėžti, kad dauguma priesagos *-(i)ai* vedinių gali būdi laipsniuojama. Atsižvelgiant į prieveiksmių darybos būdų skirtumus gramatikose, reiktų pastebėti, kad „<...> morfologiniu požiūriu prieveiksmis neturi jokių teigiamų formalių žymių, bendrų visiems šios kalbos dalies žodžių tipams.“ (LKG II 1971, 426). Taigi galima teigti, kad prieveiksmių darybos būdai nėra apibrėžti – tą parodo ir tai, kad vienam iš tipų priskiriami individualios darybos prieveiksmiai, nepatenkantys į kitas grupes.

2.2. Vientisinės dalelytės

Dalelytės – žodžiai, teikiantys žodžiams, jų junginiams ar sakiniams papildomų prasminių atspalvių (LKG II 1971). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) pabrėžiama, kad vientisinės dalelytės – „<...> tai trumpi (dažniausiai) vienskiemeniai žodžiai, dabartinės kalbos požiūriu neskaidomi į jokias sudedamąsias dalis, pvz.: *ar, be, dar, gi, ne, nė, net, pat, vis, vėl.* (DLKG 2006, 432) Taigi galima pastebėti, kad vientisinės dalelytės išsiskiria struktūros paprastumu: *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) išskirtame to meto dažniausių dalelyčių sąraše daugiausiai buvo būtent vientisinių dalelyčių, pvz.: *ar, be, bent, dar, gal, gi, jau* ir t. t. Pastebima, kad abiejose minėtose gramatikose populiariausių vientisinių dalelyčių sąrašai beveik nesiskiria – tai parodo vartojamų vientisinių dalelyčių pastovumą.

Lietuvių kalbos gramatikos antrajame tome (1971) atkreipiamas dėmesys į dalelyčių kilmę: vienos (*ar, gi, ne*) yra vartojamos labai seniai, kitos atsirado iš kitų kalbos dalių:

1. Įvardžių: *ana, štai, vis*;
2. Prieveiksmių ar būdvardžių: *ypač, lyg*;
3. Veiksmažodžių: *gal, rasi, tarsi, tartum*;
4. Skaitvardžio: *vien* (LKG II 1971, 544).

Pastebima, kad dažnai tokį ryšį nesunku atsekti, o dalelyčių formavimasis tebevyksta iki šiol (LKG II 1971, 544–545).

Kalbant apie dalelyčių santykius su kitomis kalbos dalimis, svarbu pabrėžti homonimiškai kitoms kalbos dalims vartojamas dalelytes: *ko, kuo* (įvardžio *kas* kilmininko ir įnagininko linksniai), *kaip, taip* (prieveiksmiai), *kad, ir* (jungtukai) (LKG II 1971, 544). Reiktų paminėti, kad dauguma

vientisinėms dalelytėms priskiriamų bruožų: struktūros paprastumas, tebevykstantis formavimasis, ryšys su kitomis kalbos dalimis, homonimiškumas, tinka ir kitoms nekaitomosioms kalbos dalims.

2.3. Vientisiniai prielinksniai

Prielinksniai – nekaitomi žodžiai, parodantys „<...> daiktavardžio bei įvardžio netiesioginių linksnių sintaksinius ryšius ir reikšminius santykius su kitų savarankiškų žodžių formomis.“ (DLKG 2006, 437). Jie skiriami į dvi grupes: pirminius (senybinius) ir antrinius (naujybinius). Kadangi pirmųjų – senybinių – negalima darybiškai susieti su kitomis kalbos dalimis, dauguma jų priskiriama vientisiniams: *be, į, iš, per, su, už, apie, nuo, nu, po, prie, pro,* tačiau reikia paminėti, kad kai kurie iš jų gali sudaryti samplaikas (*iš už, iš po*), taip pat iš dviejų senybinių prielinksnių yra sudarytas *sulig* (LKG II 1971, 580). Taigi galima teigti, kad dauguma prielinksnių – vientisiniai ir senybiniai: tai dažniausiai yra trumpi žodžiai, darybiškai nesusiję su kitų kalbos dalių žodžiais. Taip pat pastebima, kad kai kurie senybiniai prielinksniai sutampa su veiksmažodžių priešdėliais (DLKG 2006, 438). Antriniai (naujybiniai) prielinksniai gali būti susieti su kitų kalbos dalių žodžiais, dažniausiai prieveiksmiais. Svarbu paminėti, kad kai kurie jų, išskyrus sutrumpėjusias formas (*ties, virš, tarp, dėka* ir pan.), gali būti vartojami ir kaip prielinksniai, ir kaip prieveiksmiai: *paskui, greta, šalia, artyn, pusiau* ir t. t. Pastebima, kad dauguma antrinių – naujybinių – prielinksnių nėra vientisiniai, jie dažnai sudaryti iš daugiau skiemenų, jų sudėtingesnė morfologinė sandara (DLKG 2006, 438). Pabrėžtina, kad naujybiniai prielinksniai, atsiradę iš savarankiškų žodžių ar jų formų, taip pat priskiriami vientisiniams, pvz.: *pirma, toliau, žemiau* ir pan. (LKG II 1971, 583): jie nėra sudaryti nei iš kelių morfemų, nei iš kelių žodžių. Reikia paminėti, kad vientisiniams prielinksniams taip pat būdingas homonimiškumas: naujybiniai prielinksniai *viršuj, vietoj* ir pan. taip gal gali atlikti ir daiktavardžio vietininkų funkcijas. Taip pat, kalbant apie prielinksnių semantiką, atkreiptinas dėmesys į tai, kad senybinių prielinksnių reikšmės platesnės, palyginti su naujybiniais, taigi jie gali atlikti daugiau funkcijų.

2.4. Vientisiniai jungtukai

Jungtukai, ką ir pasako pats pavadinimas, jungia žodžius, jų junginius ir sudėtinių sakinių dėmenis (DLKG 2006, 455). Pagal sandarą jie gali būti vientisiniai arba sudėtiniai. Svarbu paminėti, kad *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) vientisiniais vadinami formaliai vienažodžiai jungtukai, t. y. prie jų priskiriami ir suaugtiniai (sudaryti iš daugiau nei vieno žodžio). Šiame darbe laikomasi kitokio požiūrio: suaugtiniais žodžiais laikomos kelių žodžių sąaugos, todėl tokie junginiai nepriskiriami vientisinėms – vienažodėms – nekaitomosioms kalbos dalims.

Plačiausiai vartojami jungtukai yra vienskiemeniai: *o, ir, ar, bet, nes, kad, jog, nors* ir pan. (DLKG 2006, 455). Pažymėtina, kad *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) vienažodžiai jungtukai vadinami paprastaisiais (LKG II 1971, 656). Taigi galima pastebėti, kad gramatikose vartojami terminai skiriasi: vienažodžiai jungtukai vadinami ir vientisiniais, ir paprastaisiais. Kadangi kalbama apie struktūrą, aiškesnis terminas yra *vientisinis*, kuris ir vartojamas šiame darbe.

Kalbant apie jungtukų kilmę, reikia pastebėti, kad „Seniausi jungtukai yra neaiškios kilmės (*ar, ir, o*), kiti yra kilę iš būdvardžių ar prieveiksmių (*lyg*), iš veiksmažodžių (*nors, tartum*), o didžioji jungtukų dalis yra įvardinės kilmės (*jei, jog, kad, kadangi, kai).*“ (LKG II 1971, 655). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kai kurie vientisiniai jungtukai yra kilę iš daugiau nei vieno žodžio, tačiau šiais laikais tuos žodžių ryšius atsekti būtų sudėtinga, pavyzdžiui: *arba, jeigu, negu, bene, užtat* ir pan., tačiau kai kurių darybiniai ryšiai yra pakankamai aiškūs: *tartum, tarytum, tarsi, nelyginant* (DLKG 2006, 455). Pabrėžtina, kad iš daugiau nei vieno žodžio kilę jungtukai vientisiniais nėra laikomi – jie plačiau aptariami prie suaugtinių jungtukų.

2.5. Vientisiniai jaustukai

Jaustukais tiesiogiai ir raiškiai perteikiami jausmai, valios aktai bei paskatos, jų neįvardijant (DLKG 2006, 462). Nors jaustukų forma nėra aiškiai apibrėžta, pagal sandarą jie skiriami į pirminius (neišvestinius) ir antrinius (išvestinius). Šie terminai parodo jų kilmę. Pirminiams priklauso jaustukai, neturintys apibrėžtos morfologinės formos, kuriuos gali sudaryti vienas kuris nors balsis (*a, e, y* ir t. t.), dvibalsis (*ai, oi* ir t. t.), dviejų ar daugiau garsų junginys (*ėgė, ogo* ir pan.). Svarbu paminėti, kad jaustukų dėmenys (balsiai, dvibalsiai, kelių garsų junginiai) gali būti dvigubinami: *Aa! Ėė! Ei ei! Ajajai!* (DLKG 2006, 462–463). Atkreiptinas dėmesys, kad tokie jaustukai struktūriškai tampa panašūs ne į vientisinius, o į samplaikas (sudėtinius arba suaugtinius). Pažymėtina, kad „Tam tikru šių pirminių jaustukų variantu yra žodžiai, kurie prasideda priebalsiu *v* <...>“ (DLKG 2006, 463), pavyzdžiui, *vajajai*. Vientisiniai jungtukai gali susidėti ir iš skirtingo ilgumo vienodų balsių (*ūu, yi*), vien iš priebalsių (*šš, mm*). Jaustukams taip pat svarbi onomatopoetika – gamtos garsų pamėgdžiojimas: *opa* (ir kiti šūksniai), *viau* (ir kitos žodžio statusą įgijusios garsų samplaikos), *pfu, brr* ir t. t. Paminėtina, kad „Su garsų pamėgdžiojimu susijusi ir gera dalis gyvulių bei paukščių šaukiamųjų ir genamųjų žodžių (DLKG 2006, 463). Tokių jaustukų kilme laikomi ištiktukai (LKG II 1971,708).

Kita jaustukų grupė – išvestiniai – yra savarankiškų žodžių vediniai, netekę savo įvardijamosios paskirties arba net ir morfologinių požymių, pavyzdžiui: *die! žiū! pala!* ir pan. Jie gali būti kilę iš įvairių kalbos dalių, dažniausiai – iš daiktavardžio šauksmininko (galimai nutrupėjusio) ir veiksmažodžio liepiamosios nuosakos (DLKG 2006, 464):

1. *Die, Petruli, neminėk tu jo nakčia.* (V. Krėvė)
2. *Pala, ar ne apie Baltaragį tu man norėjai kažką pasakyti?* (K. Boruta)

Tokie vientisiniai jaustukai taip pat įrodo žodžių homonimiškumą: jie gali atlikti ir jaustuko, ir, šiuo atveju, daiktavardžio šauksmininko funkcijas.

Kalbant apie vientisinius jaustukus, svarbu paminėti ir skatinimą reiškiančius *valio, ėdro, ėdria,* iš būdvardžių kilusius sveikinimosi, linkėjimų jaustukus *labas, sveikas, skalsu*. Atkreiptinas dėmesys ir į jaustukų homonimiškumą: vientisinių jaustukų funkcijas gali atlikti ir dalelytės *še, te, ve,*ir įvardžiai *tai, viso,* ir skaitvardis *šimts* (DLKG 2002, 464). Pabrėžtina tai, kad „Iš kitų kalbos dalių išriedėję jaustukai gali būti išlaikę minimalų nominatyvumą ir turėti gramatinio valdymo pėdsakų ar įgyti jo užuomazgų <...>.“ (LKG II 1971, 699) Taigi tokie jaustukai yra savarankiškesni už jaustukus, neturinčius aiškių ryšių su kitų kalbos dalių žodžiais.

2.6. Vientisiniai ištiktukai

Ištiktukai – žodžiai, reiškiantys įvairius sukeltus garsus, vaizdus ar pojūčius, – vartojami ekspresyviai pavaizduoti, imituoti ir išgauti kuo autentiškesnį tam tikrų veiksmų ar reiškinių vaizdinį (DLKG 2006, 469). Beveik visi ištiktukai – vientisiniai, t. y. sudaryti iš vieno žodžio ar net vieno skiemens. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* ištiktukai pagal sandarą suskirstyti į formantinius ir neformantinius, t. y. turinčius žodžio galo garsą ar garsų junginį, aiškiai atsiskiriantį nuo likusios žodžio dalies, ir neturinčius. Pastebima, kad neformantinių ištiktukų yra mažuma (DLKG 2006, 470).

Siekiant aptarti vientisinių ištiktukų sandarą, svarbu paminėti dažniausiai pasitaikančius formantus:

1. *-t* formantas dažniausiai pasitaiko vienskiemeniuose ištiktukuose po priebalsių *k, p, s, š* ir jų junginių: *čiupt, kapt, švyst, pukšt* ir t. t. Paminėtina, kad formanto *-t* vediniai kartais gali turėti priešdėlį *–pa* (*pabrakšt*).
2. *-š, -s* formantai dažniausiai pasitaiko po priebalsio *k,* rečiau – po priebalsių *p, b, m, l, r*: *keberiokš, grybš, krums* ir pan.
3. Balsiniai formantai *-i, -y, -u, -ū* dažnai eina po įvairių priebalsių: *biri, lapatu, lingu, šlepu*. Pastebima, kad formanto balsio ilgumas nurodo veiksmo garso, vaizdo ar pojūčio intensyvumą, plg: *šiuri* ir *šiury*.
4. *-(i)ai* formantas dažniausiai pasitaiko triskiemeniuose ištiktukuose: *lapatai, klebetai* ir pan., dviskiemeniuose – rečiau. Pažymėtina, kad beveik visi

formanto *-(i)ai* ištiktukai turi atitikmenis ir be formanto, pavyzdžiui: *makalai* ir *makal*.

Kitais garsais ir jų junginiais pasibaigiantys ištiktukai grupių nesudaro, nors dažnos jų pabaigos primena formantus: *-um, -ur, -e, -(i)o, -ui, -it, -at, -k*, pavyzdžiui: *kybur, vybur, lapatui*.

Taip pat pasitaiko ištiktukų, kuriuose po jų šaknies balsių įterpti priebalsiai *l* arba *r*, po to pakartojant jų šaknies balsį *a, i* arba *u: čirik, dzilin* ir pan. Svarbu paminėti, kad tokie ištiktukai dažniausiai vartojami kartu su tais, iš kurių yra padaryti (*dzin dzilin*), tačiau tokios ištiktukų poros jau nebėra laikomos vientisiniais ištiktukais.

Reduplikuoti ištiktukai, kuriems būdingas atskirų žodžio dalių pakartojimas: *babakšt, čičinkt* ir pan. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad savo forma panašūs ištiktukai gali sudaryti poras ir būti vartojami kartu (DLKG 2006, 470–472), taip savo struktūra priartėdami prie sudėtinių žodžių.

Nors formantinių ištiktukų yra dauguma, o neformantinių – morfologiškai neskaidomų – yra mažiau, jų forma yra įvairesnė ir sunkiau apibrėžiama: jie gali baigtis įvairiais balsiais, dvibalsiais ar mišriaisiais dvigarsiais, pavyzdžiui: *ga, me, cy, tfu* ir pan. Pastebima, kad šie ištiktukai, kaip ir formantiniai, dažniausiai būna vienskiemeniai. Svarbu paminėti, kad formantinius ir neformantinius ištiktukus ne visada lengva aiškiai atriboti (LKG II 1971, 738).

Apibendrinant vientisines nekaitomąsias kalbos dalis reikia atkreipti dėmesį į vyraujančius bruožus: paprastą struktūrą, palyginti nedidelę apimtį, tebevykstantį formavimąsi, o dažnai ir homonimiškumą, ryšį su kitomis kalbos dalimis. Reikia pastebėti, kad iš vieno žodžio sudarytos nekaitomosios kalbos dalys minėtose gramatikose dauguma atvejų nėra įvardytos kaip vientisinės, jų struktūrai dėmesio skirta nedaug. Kaip minėta, varijuoja terminai: paprastos struktūros nekaitomosios kalbos dalys vadinamos paprastosiomis, vientisinėmis, vienažodėmis, pirminėmis, senybinėmis, o šiame darbe dėl paties termino tikslumo pasirinkta vartoti terminą *vientisinis*.

3. SUDĖTINĖS NEKAITOMOSIOS KALBOS DALYS

Labutis (1964, 119), kalbėdamas apie vieną iš dalelyčių grupių, vartoja terminą *sudėtinis žodis:* „sudėtiniai žodžiai – dalelytės, kurias galima skaidyti į sudedamąsias dalis (*argi, bene, kone, nebe, negi, tikrai, ko tik, tik tik*), atitinkančias paprastąsias (vientisines) dalelytes. Šių dalelyčių sudedamųjų dalių santykiai dažniausiai yra artimi kai kurių savarankiškų sudėtinių žodžių dėmenų santykiams. Pvz., dalelytės *bene* dėmenų santykis su atskirais žodžiais *be* ir *ne* yra panašus, sakysim, į įvardžio *kiekvienas* dėmenų santykį su žodžiais *kiek* ir *vienas,* arba, pavyzdžiui, dalelytė *ko tik* „vos“ yra panašios darybos samplaikinis vienetas, kaip įvardžiai *tas pats, šis tas* ir pan. Taigi dalelytes, sudarytas iš kelių sudedamųjų dalių, galima laikyti savotiškais sudėtiniais žodžiais, kurie nuo savarankiškų sudėtinių žodžių iš esmės skiriasi tik kiekybiniais požymiais: dėmenų semantinio krūvio silpnumu ir tarpusavio ryšio netvirtumu.“ (Labutis 1964, 119)

Pastebima, kad autorius sudėtiniams žodžiams priskiria ir dviejų žodžių sąaugas, pavyzdžiui, *argi, bene, kone,* nors šiame darbe, kaip ir Kovalevskaitės ir Rimkutės straipsnyje (2010), tokie junginiai vadinami suaugtiniais. Autorės taip pat pastebi, kad *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) „<...> terminas *sudėtinis* kai kuriais atvejais vartojamas sinonimiškai su terminu *samplaikinis*: be paprastųjų, yra sudėtinių (samplaikinių) prielinksnių, sudarytų iš dviejų pirminių (*iš po, iš už*), arba pirminio ir antrinio (*į anapus, iš anapus, iš tarp, už anapus*). Ta pati terminų sinonimija randama ir LKG II (1971, 656), kur rašoma, kad pagal sandarą jungtukai yra skirstomi į paprastuosius (vienažodžius: *ar, arba, bei*) ir sudėtinius, arba samplaikinius (sudarytus iš dviejų arba daugiau žodžių: *bet užtat, o tačiau* ir *vis dėlto*.” (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 89–87) Taigi galima pastebėti, kad terminas *sudėtinis žodis* nėra paplitęs kalbotyros darbuose, nors „šiuo terminu būtų galima vadinti iš nekaitomų kalbos dalių sudarytus dvižodžius ar ilgesnius bendrą reikšmę turinčius darinius.” (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 87). Kadangi tyrėjų straipsnyje skiriamos dviejų tipų morfologinės samplaikos, nuspręsta atsisakyti termino *samplaikinis* apibūdinant kelių žodžių morfologines samplaikas. Šiame darbe morfologinės samplaikos, sudarytos iš dviejų ar daugiau žodžių ir turinčios bendrą reikšmę, vadinamos sudėtinėmis.

3.1. Sudėtiniai prieveiksmiai

Sudėtiniai prieveiksmiai *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) vadinami *prieveiksmių reikšmę turinčiomis konstrukcijomis*, sudarytomis iš prielinksnių ir kai kurių netiesioginių linksnių:

1. Iš prielinksnių *dėl, iš, be, iki (ik), ligi (lig), nuo* ir kilmininko, pavyzdžiui: *dėl ko, dėl to, iš karto, iš tikrųjų, be galo, lig laiko, nuo mažens.*

2. Iš prielinksnių *iki (ik), ligi (lig)* ir naudininko, pavyzdžiui: *iki galui, ligi laikui, iki valiai, po draugei, po senovei* ir pan. Pabrėžiama, kad tokios konstrukcijos dažniau vartojamos šnekamojoje kalboje.

3. Iš prielinksnių *į, per, pro* ir galininko, pavyzdžiui: *į valias, per ilga, pro ankstą* ir pan (DLKG 2006, 412–413).

Pastebima, kad šioje gramatikoje sudėtiniais prieveiksmiais laikomi tik tam tikrų prielinksnių ir kai kurių linksnių junginiai, taigi informacijos apie sudėtinių prieveiksmių sandarą nėra daug, tačiau jos dar mažiau *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971): sudėtiniai prieveiksmiai nėra minimi, šiek tiek informacijos galima gauti iš pateiktų prieveiksmių rūšių (vadinamų reikšminiais skyriais) pavyzdžių.

1. Veiksmo būdo prieveiksmiai: *iš akies, iš padilbų, be petrūkio, norais nenorais, vargais negalais, trečia į vieną* („bet kaip, paviršutiniškai“).

2. Kiekybiniai prieveiksmiai: *iš panagių, per daug, daug daug, nė kiek, šiek tiek, iš paskutiniųjų, žūt būt, kur kas, iki ausų, lig soties, be maža ko.*

3. Vietos prieveiksmiai: *kur nors, iš paskos, bet kur, į anapus, kažin kur, iš abipus, iš kur, nuo kur, nuo tolo, iš aukštai, iki čia, į šalį.*

4. Laiko prieveiksmiai: *bet kada, kada nors, kažin kada, ką tik, galų gale, iš pradžių, visų pirma, iš ryto, vakar dieną, anksti rytą, diena iš dienos, kol kas, iš jaunumės, iki šiol, kartas nuo karto, kas kartą, retai kada, iš naujo.*

5. Priežasties ir tikslo prieveiksmiai: *dėl ko, dėl to, už tai, iš greitosios, ne iš gero, kažin kodėl, nei iš šio, nei iš to, iš netyčių.*

Pastebima, kad *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971), nors ir neaptariama daugumos sudėtinių prieveiksmių sandara, jų galima rasti įvairesnių. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) dėmesys atkreipiamas tik į prielinksninius prieveiksmius, o *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) galima pastebėti ir kitokios darybos sudėtinių prieveiksmių, pavyzdžiui, sudarytų iš dviejų daiktavardžių (*galų gale*), pakartotų vientisinių prieveiksmių (*daug daug*) arba prieveiksmio ir daiktavardžio (*anksti rytą*). Paminėtina, kad *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971), kaip ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006), kai kurių sudėtinių prieveiksmių darybos užuominų visgi galima rasti: „Vietos prieveiksmiai, rodantys vietą, iš kurios, nuo kurios yra kas kilimo, iš kurios, nuo kurios vyksta, plinta veiksmas. Šios palyginti nedidelės grupės prieveiksmiams būdinga tai, kad juos sudaro daugiausia *iš* ar *nuo* ir ką tik paminėtos pirmosios grupės prieveiksmiai, kurie, paimti skyrium, be prielinksnio *iš* ar *nuo,* atsako į klausimus:

kame? Kur? Čia kalbamos grupės vietos prieveiksmiai atsako į klausimus: iš kur? Nuo kur?“ (LKG II 1971, 445)

Svarbu atkreipti dėmesį į ryšį tarp vardažodžių ir prieveiksmių: „Tarp vardažodžių ir prieveiksmių nuo pat šios kalbos dalies formavimosi pradžios buvo, dabar tebėra (ir, be abejo, ateityje bus) pereinamųjų reiškinių – žodžių bei konstrukcijų, kur jau galima įžiūrėti vardažodiškumo ar veiksmažodiškumo silpnėjimą, bet dar negalima konstatuoti visiško suprieveiksmėjimo <...>“ (LKG II 12971, 428), pavyzdžiui: *iš matymo, iš ryto, be pertrūkio.* Paminėtina, kad čia taip pat pabrėžiami junginiai su prielinksniais ir tam tikrais linksniais.

Tokiais prielinksniniais sudėtiniais prieveiksmiais domėjosi ir Kovalevskaitė (2012), atkreipdama dėmesį į prielinksnio *iš* samplaikas, iš kurių dažniausios: *iš anksto, iš antros pusės, iš arčiau, iš arti, iš bėdos, iš dalies, iš eilės, iš esmės, iš karto, iš kitos pusės, iš lengvo, iš lėto, iš mažens, iš naujo, iš palengvo, iš paniūrų, iš pasalų, iš paskos, iš paskutiniųjų, iš pat, iš pat mažens, iš pat pradžios, iš pat pradžių, iš pradžios, iš pradžių, iš reto, iš seno, iš teisybės, iš tiesų, iš tikro, iš tikrųjų, iš tyko, iš toli, iš toliau, iš tolo, iš vienos pusės, iš viso, diena iš dienos*. Tyrėjos nuomone, „<...> samplaikas sudaro labai dažni žodžiai, kurie jungiasi su retesniais, tarp kurių dažniausiai yra tam tikros savarankiškų žodžių formos arba formos, vartojamos tik tam tikroje samplaikoje.“ (Kovalevskaitė 2012, 30) Taigi galima teigti, kad prielinksniai dažnai yra sudėtinių prieveiksmių dėmenys dėl to, kad yra dažni, turi daugiau reikšmių, todėl yra universalesni. Marcinkevičienė (2010) dalį tokių prielinksninių sudėtinių prieveiksmių laiko idiominėmis prielinksninėmis frazėmis, pavyzdžiui: *be galo, iš karto.* Kita dalis, tyrėjos nuomone, – sustabarėjusios, bet ne idiominės, pavyzdžiui: *iš viso, iš pradžių* (Kovalevskaitė 2012).

Kovalevskaitė (2012) pastebi, kad samplaikos, atliekančios prieveiksmių funkcijas, dažnai yra ne tik sustabarėjusios, bet „<…> dažnai turi ir labiau fiksuotus kolokatus, kitaip sakant, jos įeina į kolokacijas: *iš anksto* (*žinojo, numatyta*); *iš naujo* (*atrandate*); *iš tolo* (*neprilygo*); *nuo seno* (*garsėja*); *be reikalo* (*sakoma, vartojamas*). Tokių samplaikų kaip *be abejo, antra vertus, kitaip sakant, ir pan.*, kurios atlieka jungtukų, diskurso žymiklių, plėtinių funkcijas, aplinkoje jeigu ir galima išskirti dažniausius kolokatus, tai jais dažniausiai būna taip pat tarnybiniai žodžiai (*bet, o, jeigu, ir, kad, tik*), veiksmažodžių formos (*buvo, yra*).” (Kovalevskaitė 2012, 58) Taigi tyrėja atkreipia dėmesį ne tik į paties sudėtinio prieveiksmio struktūrą, bet ir į jo aplinką, kuri, panašu, taip pat nėra atsitiktinė.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į sudėtinius prieveiksmius, padarytus iš laipsniuojamųjų prieveiksmių: dažnai pasitaiko aukštesniojo arba aukščiausiojo laipsnio prieveiksmiai ir dalelytės *kuo* arba *ko* (*kuo greičiau, kuo puikiausiai*), visų aukščiausiojo laipsnio prieveiksmiai (*visų vėliausiai*), aukščiausiojo laipsnio prieveiksmiai su atitinkamo būdvardžio daugiskaitos kilmininku

(*gerų geriausiai*; DLKG 2006, 419). Matyti, kad nors laipsniuojamieji prieveiksmiai ir nėra laikomi nekaitomosiomis kalbos dalimis, jie gali įeiti į sudėtinių prieveiksmių sudėtį.

Sudėtinių prieveiksmių sandarą glaustai apibūdina Rimkutė et al. (2005): jie gali būti sudaryti ir iš kaitomų, pavyzdžiui, *ilgą laiką*, ir iš nekaitomų, pavyzdžiui, *iš anksto, kada nors*, kalbos dalių. Taip pat teigiama, kad „Vienas ar abu samplaikinių prieveiksmių sandai gali būti vardažodžiai (pvz., kas dieną, kurį laiką, tiesą sakant, iš pradžių, iš viso) ar asmenuojamosios arba neasmenuojamosios veiksmažodžių formos (pvz., *nori nenori, viena vertus*)." (Rimkutė et al. 2005, 67) Taigi tyrėja atkreipia dėmesį į labai įvairią sudėtinių prieveiksmių struktūrą: juos gali sudaryti ir kaitomosios, ir nekaitomosios kalbos dalys.

Rimkutė (2006) pastebi, kad visgi dažniausi samplaikų dėmenys yra nekaitomi žodžiai (*bet kada, kada nors* ir pan.), retesnės – kaitomų ir nekaitomų žodžių samplaikos (*iš tikrųjų, be galo*). Tyrėjos nuomone, pačios rečiausios – vien tik iš kaitomų žodžių sudarytos samplaikos, pavyzdžiui, *nori nenori*.

3.2. Sudėtinės dalelytės

Sudėtinėmis dalelytėmis laikomos tokios, kurias galima suskaidyti į sudedamąsias dalis. Labučio (1964) teigimu, tos dalys turi atitikti paprastąsias (vientisines) dalelytes, o jų junginius galima laikyti sudėtiniais žodžiais.

Svarbu pabrėžti, kad Labutis (1964) sudėtines dalelytes skiria į sudurtines – sudarytas iš dviejų ar trijų dėmenų, suaugusių į vieną žodį, – ir samplaikines – struktūriškai dar nesuaugusias, bet semantiškai nebeišskiriamas ir sudarančias vieną bendrą leksinį vienetą. Vadinasi, Labučio ir šiame darbe vartojami terminai skiriasi: sudėtines dalelytes Labutis (1964) vadina samplaikinėmis, nors ir sutinka, kad vientisinių dalelyčių junginiai gali būti laikomi sudėtiniais žodžiais. Bagdonaitė (2012, 12) įvardija tokių junginių sudedamąsias dalis: „<...> vienas iš jų dėmenų neretai yra koks nors prieveiksmis, įvardis, jungtukas, o kitas — dalelytė (*ko tik, tik ką, tik tik, vos vos*)."

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (2006) sudėtinės dalelytės taip pat vadinamos samplaikinėmis. Pabrėžiama, kad jų dėmenys „<...> vienais atvejais sudaro pagal reikšmę nedalomus vienetus <...>, kitais – laikinas žodžių samplaikas <...>." (DLKG 2006, 433)

Lietuvių kalbos gramatikos antrajame tome (1971) dalelyčių struktūra aprašoma išsamiau. Teigiama, kad „Samplaikinių dalelyčių dėmenys yra nesuaugę, plg. dalelytes *ko tik, tik tik, vos tik, vos vos,* kurių reikšmė gali būti nusakyta sinoniminėmis paprastomis dalelytėmis *vos* arba *tik.*" (LKG II 1971, 574) Minima, kad dalelyčių, kurių dėmenys yra semantiškai gana laisvi, yra daugiau, pavyzdžiui: *bet tik, dar tik, kad ir, lyg tai, net ir, vien tik*. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad dažniausiai tokiose samplaikose pasitaikantys dėmenys yra *ir, kad, ne, tik* (LKG II 1971, 575).

Pastebima, kad kai kurios dalelytės (*tik, gi, ir*) yra linkusios sudaryti samplaikas su kitomis kalbos dalimis: santykiniais įvardžiais ir prieveiksmiais, jungtukais, kai kuriais kitais žodžiais: *kaip tik, kur tik, kiek tik, nors ir, kas per*, tačiau šios samplaikos nėra laikomos samplaikinėmis, arba sudėtinėmis, dalelytėmis (LKG II 1971, 575). Be to, sudėtinėmis dalelytėmis nelaikomos ir tokios samplaikos su įvardžiais, prieveiksmiais, jungtukais: *toks pat, tiek pat, taip pat, taip sau, šiaip sau, taip jau, šiaip jau, vis dėlto, vis tiek, vis vien* (LKG II 1971, 575). Valeckienė (1969) pastebi, kad jungtukų ir dalelyčių samplaikos nėra tvirtos, taigi galima manyti, kad dėl tokių samplaikų netvirtumo ir nepastovumo jos ir nėra laikomos sudėtinėmis dalelytėmis.

Bagdonaitės (2012) teigimu, samplaikinių dalelyčių lietuvių kalboje nėra daug – dažniau pasitaiko, kad savarankiškos dalelytės tiesiog vartojamos greta, papildydamos viena kitos reikšmes ir bent kažkiek susijusios intonaciniais ryšiais: *ar ne, dar tik, jau jau* ir pan. Reikia pabrėžti, kad „Tokios dalelytės nebūna tvirtai tarpusavyje susijusios (tuo skiriasi nuo samplaikinių dalelyčių, kurių tarpusavio ryšiai kur kas tvirtesni, pastovesni).“ (Bagdonaitė 2012, 12) Taigi pastebima, kad dalelytės gali būti vartojamos kartu ir nesudaryti sudėtinių dalelyčių – dėl to atskirti sudėtines dalelytes nėra lengva.

Kalbant apie sudėtinių dalelyčių atpažinimo sunkumus, būtina paminėti, kad *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) dalelytės *šaip jau* ir *taip jau* parašytos kartu, taigi riba tarp sudėtinių ir suaugtinių MS labai neaiški. Labučio (1964, 119) teigimu, „<...> griežtų ribų tarp samplaikinių ir sudurtinių dalelyčių nėra“, o „<...> vertinant, ar kelių žodžių kombinacija arba suaugtinis žodis laikytinas MS, negalima pasikliauti vien rašyba“ (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 2). Labutis (1964, 119)buvo tokios pat nuomonės: „Jeigu dalelytes *kadgi, dargi, netgi* ir kt. būtų rašomos dviem žodžiais, be abejo, jos būtų samplaikinės, o dabar praktiškiau jas laikyti sudurtinėmis.“ Matyti, kad tyrėjai sutaria dėl sudėtinių dalelyčių sudėtingumo: jas sunku atskirti ir nuo kartu vartojamų vientisinių dalelyčių, ir nuo suaugtinių.

Rimkutė et al. (2005) pastebi, kad pirmasis sudėtinių dalelyčių dėmuo dažniausiai būna koks nors įvardis, prieveiksmis, prielinksnis ar jungtukas, o antrasis – dalelytė, tačiau kartais abu dėmenys yra dalelytės arba samplaikos struktūra dar kitokia. Autoriai atkreipia dėmesį, kad kai kuriais atvejais sunku nustatyti sudėtinių dalelyčių dėmenų kalbos dalis, pavyzdžiui: *taip kad bent pradžia mūsų vedybinio gyvenimo gana rūškana buvo* (Rimkutė et al. 2005). Pastebima, kad įvairūs autoriai aptaria sudėtines dalelytes, tačiau tikslių ribų nėra. Galima teigti, kad sudėtinių dalelyčių struktūra kalbininkams kelia nemažai abejonių.

3.3. Sudėtiniai prielinksniai

Sudėtiniai prielinksniai – gana nedidelė sudėtinių samplaikų grupė. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) jie vadinami dviem terminais: *sudėtiniai* ir *samplaikiniai*. Teigiama, kad tokie prielinksniai sudaryti iš dviejų pirminių, t. y. tokių, kurių pagal darybą negalima susieti su kitais lietuvių kalbos žodžiais (a), arba pirminio ir antrinio (b) prielinksnių.

a) *Iš po, iš už;*

b) *Į anapus, iš anapus, iš tarp, už anapus.*

Pastebima, kad bendrinėje kalboje labiausiai paplitę pirmojo varianto sudėtiniai prielinksniai (DLKG 2006, 438). Valiulytė (1998) taip pat išskiria tik tokius sudėtinius prielinksnius, kuriuos vadina samplaikiniais.

Rimkutė et al. (2005) atkreipia dėmesį ir į kitokius sudėtinius prielinksnius, pavyzdžiui: *ligi pat, prie pat, nuo pat*: „Šios grupės MS skiriamasis požymis yra tas, kad pirmasis dėmuo visada yra prielinksnis, o antrasis – savo reikšmę beveik visiškai praradusi dalelytė *pat*. Šios MS laikomos samplaikiniais prielinksniais todėl, kad sakinyje atlieka tokią pačią funkciją kaip ir pirmieji nariai, t. y. prielinksniai *iki, prie, iš* ir kt. <...>.“ (Rimkutė et al. 2005, 67–68) Autoriai pastebi, kad dalelytė *pat* beveik nekeičia junginių reikšmės, o po tokių sudėtinių prielinksnių vartojami tokio linksnio vardažodžiai, kokių reikalauja pagrindiniai samplaikų nariai – prielinksniai, pavyzdžiui: *Niekad nemanė, kad vaiko pasiges prieš pat mirtį* (Rimkutė et al. 2005).

Reikia paminėti, kad *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971), kaip ir *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006), sudėtiniai prielinksniai su dalelyte *pat* nėra minimi: „Samplaikiniai yra nesuaugę, bet savo reikšme susiję dviejų prielinksnių junginiai: *iš po, iš už, iš anapus, iš antrapus, iš tarp, į anapus, už anapus*.“ (LKG II 1971, 583) Pastebima, kad abiejose minėtose gramatikose sudėtiniais, arba samplaikiniais, laikomi tik dvižodžiai prielinksniai, sudaryti iš prielinksnių, o sudėtiniai prielinksniai, kurių sudėtyje yra ir kitų kalbos dalių, neminimi.

LKG II (1971, 582) teigiama, kartu su kai kuriais senybiniais prielinksniais yra vartojami jiems artimos reikšmės prieveiksmiai: *drauge su, kartu su, sutinkamai su, priklausomai nuo, ryšium su.* Pažymima, kad junginiai *drauge su, kartu su* gali būti skaidomi: „Prieveiksmius *drauge, kartu* galima perkelti po prielinksninės konstrukcijos, plg.: *Eik su manim drauge.*“ Autorių nuomone, junginiai *sutinkamai su, priklausomai nuo* negali būti skaidomi, todėl jie savo funkcijomis priartėja prie prielinksnių (LKG II 1971, 582). Kovalevskaitė, Rimkutė (2010, 82) nesutinka su tokia LKG II (1971, 582) pateikta nuomone: „Nėra aiškaus skirtumo, kuris leistų samplaiką *drauge su* laikyti skaidoma, o *priklausomai nuo* – neskaidoma, nes abi šios samplaikos vartojamos kaip vienas leksinis vienetas.“ (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 82) Kalbininkės pastebi, kad ir *drauge su* samplaika, *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* duomenimis, vartojama dažniau už samplaiką

priklausomai nuo. Tačiau sutinkama, kad vartojimo dažnumas nėra pagrindinis kriterijus atpažįstant morfologines samplaikas.

3.4. Sudėtiniai jungtukai

Sudėtiniai jungtukai *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) apibūdinami kaip nevienažodžiai. *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) jie taip pat vadinami samplaikiniais. Rimkutė et al. (2005) pastebi, kad sudėtiniai (straipsnyje jie vadinami samplaikiniais) jungtukai susideda iš „nekaitomų žodelių“. LKG II (1971) sudėtinių jungtukų dėmenys aptariami plačiau:

> 1. Iš dviejų artimos reikšmės jungtukų: *o tačiau, o betgi, o vis dėlto, iki kol(-ei), ligi kol(-ei), lyg kaip, lyg tartum, nelyginant kaip;*
>
> 2. Iš prijungiamojo jungtuko arba prieveiksmio ir dalelytės *tik: kai tik, vos tik, jei tik, lig tik, kol tik, kada tik*;
>
> 3. Iš lyginamųjų jungtukų *kaip, lyg, nelygu, nebent* ir dalelytės *kad: kaip kad, lyg kad, negu kad, nebent kad;*
>
> 4. Iš jungtukų *kad, nors* ir dalelytės *ir: kad ir, nors ir, kaip ir* (DLKG 2006, 455).

Matyti, kad šioje gramatikoje sudėtiniais jungtukais laikomi tik tokie junginiai, kurių bent vienas iš dėmenų yra jungtukas – kitų kalbos dalių junginiai sudėtiniais jungtukais nėra laikomi.

DLKG (2006) aptariama ne tik jungtukų struktūra, bet ir pozicija sakinyje: pagal poziciją sakinyje jungtukai skiriami į vieninius ir nevieninius: vieniniai būna tarp jungiamųjų dėmenų (a) arba šliejasi prie vieno iš jų (b):

a) Ateisiu, *kai tik* galėsiu.
b) *Kai tik* galėsiu, ateisiu.

Pastebima, kad sudėtiniai jungtukai gali būti ir nevieniniai, t. y. šlietis prie kiekvieno jungiamo dėmens, pavyzdžiui: *Saulė ir šviečia, ir šildo* (DLKG 2006, 456). Nevieniniai jungtukai taip pat skiriami į dvi grupes: porinius ir kartojamuosius. Rimkutė et al. (2005) pažymi, kad poriniai jungtukai vartojami dažnai. DLKG (2006) autorių teigimu, „Poriniai jungtukai sudaryti iš dviejų skirtingos formos dalių. Viena porinio jungtuko dalis eina prie vieno, kita – prie kito jungiamojo dėmens.“ (DLKG 2006, 456) Svarbu paminėti, kad porinių jungtukų dalimis gali būti ne tik jungtukai, bet ir kiti jungiamieji žodžiai ar dalelytės. Tokių jungtukų taip pat skiriami du tipai:

1. Poriniai jungtukai, kurių viena dalis – nuolaidos (prijungiamasis), kita – priešpriešinis (sujungiamasis) jungtukas, pavyzdžiui: *kad ir ... bet; kad ir ... tačiau, tegu ... bet;*

2. Poriniai jungtukai, kurių viena dalis – prijungiamasis jungtukas arba jungiamasis žodis, kita – dalelytės *tai* arba *taip*, pavyzdžiui: *kada ... tai, kol ... tai, kadangi ... tai* (DLKG 2006, 456).

Atkreiptinas dėmesys į atskirą jungtukų grupę, kurią sudaro jungtukai *kuo ... tuo, juo ... tuo, juo ... juo,* – jų sudedamosios dalys neatlieka pavienių jungtukų funkcijų (DLKG 2006, 456). Svarbu paminėti, kad tokiems jungtukams teoriniuose darbuose skirta daug dėmesio, tačiau juos tirti sudėtingiau.

Rimkutė et al. (2005, 68) išsamiau aptaria *vis dėlto* atvejį: „Vis dėlto galima analizuoti kaip iš dviejų dėmenų sudarytą samplaiką, taip pat galima pagalvoti apie jos išplėtimą, nes dažnai minėta samplaika vartojama su *o, bet, tačiau*. Ir DLKG prie priešpriešinių jungtukų mini *o vis dėlto, bet vis dėlto* ir kt. (DLKG 1996, 457), tačiau stipriausiu ryšiu yra susiję dėmenys *vis* ir *dėlto*, o kiti žodeliai nėra taip pastoviai ir dažnai vartojami su minėta samplaika. Dėl to analizuojama tik samplaika *vis dėlto*, o kiti prieš ją einantys žodeliai laikomi atitinkama kalbos dalimi, o ne tos samplaikos dėmenimis.“ Pastebima, kad autoriai nesutinka su *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* pateikiama informacija ir sudėtiniu jungtuku laiko ne visą junginį *o vis dėlto*, bet tik samplaiką *vis dėlto.* Tokiai nuomonei pritaria ir Kovalevskaitė (2012, 97), teigdama, kad samplaika *vis dėlto* koligacijoje _____, jng. *vis dėlto* išlaiko pagrindinį semantinį krūvį, o konkretūs jungtukai kolokacijose *bet vis dėlto, ir vis dėlto, kad vis dėlto, o vis dėlto, tai vis dėlto* tik daro įtaką reikšminei funkcijai.

Dar vienas klausimas kyla dėl sinoniminių jungtukų, vartojamų kartu, pavyzdžiui: *o tačiau, o betgi, o tuo tarpu*. Valeckienės (1969) teigimu, taip vartojami jungtukai sudaro neskaidomas samplaikas. Tokiai nuomonei straipsnyje „Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos“ (2010) prieštarauja Kovalevskaitė ir Rimkutė: „<...> juk galima vieną kurį nors dėmenį <...> pakeisti kitu žodžiu (pvz., *ir tačiau, o irgi, nes tuo tarpu*).“ Straipsnio autorės teigia, kad ir tekstyne šios samplaikos nėra dažnos, bet nors ir būtų, tai nėra pakankamas kriterijus tokius junginius laikyti morfologinėmis samplaikomis, nes, kaip kalbininkės pabrėžia, svarbiausias kriterijus yra bendra reikšmė (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 82).

3.5. Sudėtiniai jaustukai

Viena iš rečiausių sudėtinių nekaitomųjų kalbos dalių yra jaustukas. Įdomu tai, kad dėl šios kalbos dalies yra akivaizdžiai nesutariama: LKG II (1971, 699) teigiama, kad „<...> lietuvių kalboje

jaustukų yra labai daug ir įvairių“, tačiau Kovalevskaitės, Rimkutės (2010, 5) nuomone, rašytinės kalbos pavyzdžiuose jie „<... nėra nei labai dažni, nei labai įvairūs.“

Lietuvių kalbos gramatikos antrajame tome (1971) sudėtiniai jaustukai vadinami samplaikiniais ir teigiama, kad jie gali būti trijų rūšių:

1. Sudaryti iš dviejų jaustukų, pavyzdžiui: *oi vei, o vei;*
2. Sudaryti iš jaustuko ir dalelytės, pavyzdžiui: *o va, e va, et jau, ak jau, tič tiktai;*
3. Sudaryti iš jaustuko ir įvardžio, pavyzdžiui: *ei tu, vaje tu, y tu* (LKG II 1971, 711).

Kiekviena iš šių rūšių taip pat aptariama plačiau, pateikiama pavyzdžių. Kalbant apie pirmąją sudėtinių jaustukų rūšį, akcentuojama tai, kad „Samplaikos komponentais einantys jaustukai gali būti ir antriniai (plg.: sveiks valio, ogi kai; LKG II 1971, 712), t. y. kilę iš kitų kalbos dalių, susidarę dviem žodžiams suaugus į vieną arba atsiradę žodžių samplaikai perėjus į jaustuko kategoriją (LKG II 1971, 704). Pavyzdžiui:

a) *Sveiks valio! Sveiks valio! Tik ir aidi iš tos pusės!* (Sovietų Sąjungos periodika)

b) *Kadai besimateva! Sveikas drūtas!* (Vaižgantas; LKG II 1971, 712)

Galima pastebėti, kad pavyzdžiuose vartojami žodžiai *sveiks, sveikas,* taip pat *drūtas* yra kilę iš būdvardžių. Reiktų paminėti, kad abiejuose pavyzdžiuose, o ypač pirmajame, pavartoti sudėtiniai jaustukai šiuolaikinėje kalboje reti.

Antrosios rūšies – sudaryti iš jaustuko ir dalelytės – sudėtiniai jaustukai nėra išsamiau aptariami, tik pateikiama daugiau pavyzdžių:

a) *O va, jau ir nėra jo.* (V. Krėvė)

b) *– Et jau, širdele, – ši atsakė, – nemyli to vaiko, todėl tau negeras rodosi.* (M. Valančius; LKG II 1971, 712)

Trečiosios rušies sudėtiniai jaustukai – sudaryti iš jaustuko ir įvardžio. Apie šios rūšies sudėtinius jaustukus pateikiama daugiausiai informacijos. Teigiama, kad jaustukai, įeinantys į šias samplaikas, gali būti antriniai, kaip ir įeinantys į pirmosios rūšies samplaikas, pavyzdžiui:

a) *Vaje tu, neik ten.* (DLKŽ)

b) *Ale tu, gražumėlis!* (Vaižgantas; LKG II 1971, 712)

Pažymima tai, kad įvardžiai, įeinantys į šiuos sudėtinius jaustukus, gali būti asmeniniai, naudininko linksnio:

a) *Ai man tos dienos! (LKŽ I)*

b) *Še tau! Tokia man sarmata, gėda, piktumas...* (Žemaitė; LKG II 1971; 712).

Pastebima, kad visgi įvardis *tu* sudėtiniuose jaustukuose (LKG II vadinamuose jaustukais-samplaikomis) yra gana savarankiškas: „Įvardis *tu* jaustukuose-samplaikose išlaiko dar gana didelį savarankiškumą. Kai tas jo savarankiškumas labiau išblėsta, samplaika susilieja į vieną žodį <...>“ (LKG II 1971, 712). Tokiu būdu susidaro suaugtiniai jaustukai, pavyzdžiui: *ajetu, ajetus, vajetu, vajetus, aktu* ir pan. Tiesa, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo atveju riba tarp sudėtinių ir suaugtinių samplaikų yra tik junginių rašyba.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (2006) minimi ir kitokie sudėtiniai jaustukai – „sustabarėję pasakymai, kurių reikšminį branduolį sudaro žodžiai *Dievas, Praamžis, Viešpats, velnias, perkūnas* ir pan.“ (DLKG 2006, 465) Tokiuose posakiuose dažnai minimi ir daiktavardžiai *galas, šuo, budelis, bėda, vargas,* skaitvardis *šimtas* ir dalelytė *kad*: *po velnių, Dieve duok, velniai rautų, nė velnio, kad tave galas, varge tu mano, po šimts pypkių, tuščia jo, na dabar tau* (DLKG 2006, 465). Pastebima, kad tokių posakių daryba įvairesnė, o jie dažnai sutrumpėja ir tampa suaugtiniais žodžiais.

Atkreipiamas dėmesys ir į sudėtinius jaustukus, „<...> kuriais reiškiamas nustebimas, nusivylimas, pasigėrėjimas, kiti jausmai <...>“ (DLKG 2006, 465): juose dažnai vartojami išblukusios reikšmės prieveiksmiai *kur, kiek, kaip* ir jiems artimas *gana*:

a) *Bet kur tau! Nukovei, pražudei, kraują praliejai – nei tau nusidėjimo, nei bausmės.* (V. Krėvė)

b) *Tai tau ir gana, – nepaneš mat toks dykų maišų!* (DLKG 2006, 465)

Pabrėžiami ir kiti dažnai vartojami sudėtiniai jaustukai: *Dievas žino, su Dievu, Dieve mylėk, Dieve gink, labas rytas, amžiną atilsį* (DLKG 2006, 465). Reikia pastebėti, kad šie sudėtiniai jaustukai ir šiais laikais yra gana populiarūs ir dažnai vartojami, jie taip pat dažnai sutrumpėja ir tampa suaugtiniais.

Kovalevskaitė (2012, 34) atkreipia dėmesį ir į kitą populiarų sudėtinį jaustuką *viso labo*: „<...> iš samplaikos *viso labo* vartosenos matyti, kad šis junginys gali atlikti dalelytės (*jų buvo viso labo trys*) arba jaustuko funkciją (*Viso labo!*).” Tai parodo, kad ir čia veikia kalbos dalių homonimiškumas, ypač susiduriant su kelių kalbos dalių samplaikomis. Reikia paminėti, kad šiam junginiui semantiškai artimas junginys *viso gero* dalelytės funkcijos neatlieka.

3.6. Sudėtiniai ištiktukai

Ištiktukai skiriasi nuo kitų kalbos dalių tuo, kad jų forma dažniausiai yra motyvuota ir tiesiogiai susijusi su reikšme (DLKG 2006, 469). Sudėtiniai ištiktukai dažniausiai sudaromi pakartojant du vienodus arba panašios formos vientisinius ištiktukus, pavyzdžiui:

a) *Tuojau sūnus vyresnis išeina nuo tėvo, duris trakš! trakš! ant rakto.* (Žemaitė)

b) *Raišas bėga pakabakš-pakabakš.* (Šakyna, Šiaulių raj.; LKG II 1971, 738)

Pabrėžiama tai, kad toks darybos būdas nėra laikomas reduplikacija – darybos būdu, kai pakartojamos įvairios žodžio dalys: pradžia, vidurys, galas, pavyzdžiui: *babakšt* (iš *bakšt*), *gigirkš* (iš *girkš*) ir t. t. (LKG II 1971, 739)

Ištiktukai gali sudaryti dažniausiai panašių narių poras, tačiau tie patys nariai gali būti vartojami ir atskirai, pavyzdžiui: *bruzdu-brazdu, švykšt-švokšt* ir pan. Pastebima, kad „Kai kurie ištiktukai, vartojami poromis, skiriasi pradžios priebalsiais, pvz.: *capu-lapu, čybur-vybur, dzingu-lingu, šlepu trepu, trakšt-pakšt, pliaukš-čiaukš* (LKG II 1971, 740).

Kitas sudėtinių ištiktukų darybos būdas – kai antrasis dėmuo padaromas iš pirmojo, pridedant priešdėlį pa-, pavyzdžiui: *dzingt-padzingt, purkšt-papurkšt, šmikšt-pašmikšt, terkšt-paterkšt* (LKG II 1971, 740). Teigiama, kad antrąjį sudėtinio ištiktuko dėmenį galima padaryti iš pirmojo ir kitu būdu: „Kai kurių porinių ištiktukų ilgesnysis dėmuo yra padarytas iš trumpojo su intarpu arba atrodo trumpojo dėmens tam tikras išplėtimas, pvz.: *cap-carap, cingu-cilingu, činkšt-čibilinkšt, pukš-pautukš* (LKG II 1971, 740). Kitų porinių ištiktukų dėmenys skiriasi labiau – tik formantai arba žodžių galų garsai sutampa, pavyzdžiui: *cept-lapt, džingt-brinkt, tabalai-makalai* (LKG II 1971, 740).

Pabrėžiama, kad poromis vartojami ištiktukai „<...> reikšia to paties veiksmo sukeltus nevienodus, bet panašius garsus ar vaizdus kaip visumą“, o tais atvejais, kai jie vartojami ne po vieną, o po du, tris ar keturis kartus, reiškiamas pasikartojančio veiksmo sukeltas garsas, vaizdas ar pojūtis (LKG II 1971, 740): *Vis širdis dukt-dukt plaka.*

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (2006) pateikiama panaši informacija. Apibendrinant ten nurodytus ištiktukų pavyzdžius, galima teigti, kad ištiktukai itin dažnai vartojami ne po vieną. Taip pat paminimi ir originalūs ištiktukai: „Be nusistovėjusių ir plačiau vartojamų, yra ir atskirų autorių sukurtų ištiktukų. Autoriniai ištiktukai paprastai esti sudėtingesni; jie kuriami imituoti sudėtingiems garsams, kuriuos sunkiau išreikšti turimais ištiktukais <...>“ (DLKG 2006, 473): *ku ku iiik; z ž ž koh, vatakūūū.* Pastebima, kad tokiems vienetiniams ištiktukams nėra pritaikomos jokios darybos taisyklės ar tendencijos – taip autoriai išreiškia savo individualumą ir kūrybingumą.

Apibendrinant sudėtinius junginius, reikia pastebėti, kad įvairiuose šaltiniuose terminai joms apibūdinti nesutampa: vartojamas ir terminas *sudėtinis,* ir *samplaikinis*. Taip pat ne visada aišku, kur yra morfologinių samplaikų ribos, kas yra laikoma morfologinėmis samplaikomis, o kas tik kartu dažnai vartojamais žodžiais. Tokią problemą akcentuoja ir Kovalevskaitė (2012, 8), teigdama, kad klasės ribų ir skyrimo kriterijų neaiškumas yra viena iš samplaikinių junginių

problemiškumo priežasčių. Autorė savo daktaro disertacijoje įvardija ir kitas dvi: ne visada aiškų tokių junginių vertinimą frazeologijoje ir tai, kad toks reiškinys yra iki šiol mažai tirtas, kaip ir tos kalbos dalys, kuriomis eina samplaikos. Svarbu paminėti, kad sudėtinės morfologinės samplaikos dažnai būna sudarytos iš įvairių, skirtingų arba vienodų, dažniausiai nekaitomų kalbos dalių. Taip pat susiduriama su homonimiškumu – kai tas pats žodžių junginys atlieka skirtingų kalbos dalių funkcijas. Kartais įvairūs sustabarėję posakiai taip pat laikomi sudėtinėmis MS.

4. SUAUGTINĖS NEKAITOMOSIOS KALBOS DALYS

Kaip teigia Kovalevskaitė, Rimkutė (2010), iki jų straipsnio „Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos samplaikos“ morfologinėmis samplaikomis buvo laikyti tik keliažodžiai kaitomų ar nekaitomų kalbos dalių sustabarėję junginiai, turintys bendrą reikšmę ir atliekantys vienos kalbos dalies funkcijas (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010). Taigi galima pastebėti, kad iki tol morfologinėmis samplaikomis buvo laikomii tik sudėtiniai žodžiai.

Tyrėjos atkreipė dėmesį į tą pačią funkciją atliekančius junginius, kurie dėl rašybos taisyklių rašomi skirtingai, pavyzdžiui: *kažin kur* ir *kažkur, vieną kartą* ir *vienąkart,* ir pasiūlė išplėsti morfologinių samplaikų sąvoką į ją įtraukiant ne tik kelių žodžių kombinacijas, bet ir kelių žodžių sąaugas (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010). Autorių teigimu, didžiąją dalį MS sudaro nekaitomosios kalbos dalys, t. y. prieveiksmiai, prielinksniai, jungtukai, dalelytės, jaustukai ir ištiktukai. Kovalevskaitė, Rimkutė (2010), atkreipdamos dėmesį į nepastovius lietuvių kalbotyros terminus, kai nekaitomos kalbos dalys ir jų kombinacijos vadinamos samplaikiniais, sudėtiniais, sudurtiniais ir suaugtiniais žodžiais, pasiūlė vieną terminą kelių žodžių sąaugoms – jas siūloma vadinti suaugtiniais žodžiais.

Svarbu paminėti, kad suaugtiniai žodžiai laikomi samplaikomis ir kitų autorių, tik anksčiau jie nebuvo išskirti kaip atskira morfologinių samplaikų grupė. Valeckienė (1969) savo straipsnyje pateikia jungtukų ir dalelyčių pavyzdžius, iš kurių aišku, kad autorė morfologinėmis samplaikomis laiko ir sudėtinius žodžius, pavyzdžiui, *o ir, bet tik,* ir suaugtinius žodžius, pavyzdžiui, *ogi, betgi.* Suaugtinius žodžius samplaikomis laiko ir Paulauskienė (1994): ji naujybinius prielinksnius sieja su kitais žodžiais kaip darybos pamatu, o keliuose iš jų galima pastebėti ir žodžių sąaugas, pavyzdžiui, *anapus, abipus* (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010). Taigi matyti, kad suaugtiniai žodžiai priskiriami morfologinėms samplaikoms, nors dažnai ir taip neįvardijami.

Terminas *sąauga* randamas *Kalbotyros terminų žodyne* (*sąauga – žodis, atsiradęs suaugus žodžių junginio (paprastai įprasto pasakymo) dėmenims*) ir *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (*sąauga – nuolat greta vartojamų žodžių bei formų suaugimas*; Kovalevskaitė, Rimkutė 2010). Terminas *sąauga* vartojamas ir Urbučio „Žodžių darybos teorijoje“ (2010), ir „Lietuvių kalbos rašyboje ir skyryboje“ (1989). Kovalevskaitė, Rimkutė (2010), remdamosi šiose knygose pateiktais apibrėžimais, sąaugas įvardija kaip „iš vieno kaitomo ir kito nekaitomo žodžio sudarytus darinius“ (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 9). Tačiau autorės abejoja, ar sąaugomis turėtų būti laikomi iš žodžių junginio, sudaryto iš dviejų savarankiškų žodžių, sudaryti žodžių junginiai, pavyzdžiui, *padėkdie, šiandien, kitąkart, –* juos galima laikyti sudurtiniais žodžiais.

Taigi matyti, kad reikia atskirti sudurtinius žodžius (dūrinius) ir suaugtinius žodžius. *Kompiuteriniame lietuvių kalbos žinyne* (2004) teigiama, kad sudurtinių žodžių darybos pamatas –

žodžių junginys: pirmasis dėmuo gali būti kilęs iš įvairių kalbos dalių, antrasis – iš daiktavardžio arba veiksmažodžio. Keinys (1973) pastebi, kad žodžių *anuomet, kitąkart, iškart* atvejais ne du kamienai suduriami, o du junginio nariai suauga į vieną žodį, todėl juos ir vadinti reiktų skirtingai (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010). Kovalevskaitė (2012, 9), apibendrindama Urbučio (2009) mintis, teigia, kad suaugtiniai žodžiai tikrajai darybai nepriklauso : „<...> suaugtiniai žodžiai yra padaryti ne pagal kalboje veikiančius dūrinių darybos tipus, o atsiradę suaugus atitinkamų dažniau vartotų pasakymų komponentams.“ Keinys (1973) aiškina, kad lietuvių kalbos žodžiai, sudaryti iš dviejų žodžių kamienų, darybos atžvilgiu nėra vienodi. Teigiama, kad suaugtinių žodžių susidarymo (kilmės) procesas yra kitokio pobūdžio nei sudurtinių žodžių daryba (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010). Matyti, kad suaugtiniai žodžiai kalbininkams kelia daug abejonių, tačiau sudurtinius ir suaugtinius žodžius reikia atskirti: vienu atveju du dėmenys yra suduriami, kitu – jie suauga į vieną žodį.

Pastebima, kad minėtas suaugtinių žodžių susidarymo procesas nėra baigtinis – procesas tebevyksta. Labutis (1964) pažymi, kad aiškių ribų tarp dviejų morfologinių samplaikų tipų: sudėtinių (samplaikinių) ir suaugtinių žodžių, nėra. Kovalevskaitės, Rimkutės (2010) teigimu, MS dažniausiai sudarytos iš nekaitomųjų žodžių, todėl jos rašomos įvairiai, o ir rašybos kartu ir atskirai taisyklės gana painios. Taigi atpažįstant morfologines samplaikas vien rašyba pasikliauti negalima (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010), nors pastebima, kad suaugtinių žodžių vienas dėmuo dažnai būna sutrumpėjęs (Kovalevskaitė 2012).

4.1. Suaugtiniai prieveiksmiai

Ištirta, kad daugiausiai prieveiksmių atsirado iš linksniuojamųjų kalbos dalių netiesioginių linksnių, linksnių su polinksniais, prielinksninių konstrukcijų (LKG II 1971, 428). Kalbant apie prielinksnines konstrukcijas, svarbu paminėti, kad prielinksniai padeda susidaryti naujiems prieveiksmiams dviem būdais:

1. Patys prielinksniai jungiasi su prieveiksmiais, pavyzdžiui: *iš kur, į ten, pro visur, per kur, iš toli, iš giliai* ir t. t.
2. Tam tikros prielinksnio ir linksnio konstrukcijos suprieveiksmėja, pavyzdžiui: *iš tiesų, į valias, iki soties* (DLKG 2006, 438).

Svarbu paminėti, kad taip susidaro sudėtiniai prieveiksmiai, iš kurių laikui bėgant gali išsivystyti suaugtiniai. Kai kurie suaugtiniai prieveiksmiai, pavyzdžiui: *iškart, išsyk, išvis, išties, išvien, begal, nuotolaik, ikšiolaik, podraug, pošiaidien, perdien, pernakt, pervasar, peržiem, priešpiet,* atsirado sutrumpėjus linksnių formoms ir joms susiliejus į vieną žodį su prielinksniu (DLKG 2006, 413). Pastebima, kad taip susilieti gali ir dviejų, ir trijų žodžių junginiai.

Neprielinksniniai žodžių junginiai taip pat būna susilieję į vieną žodį, pavyzdžiui: *kasvakar, šiamsyk, anąkart, tąnakt, šiąžiem, šiokiądien, šventądien, vakarryt, visądien, anuosyk, tuomet, šiuokart, visuomet* (DLKG 2006, 413).

Vieni iš minėtų suaugtinių neprielinksninių prieveiksmių – prieveiksmiai su antruoju dėmeniu -kart arba -syk minimi prie kiekybinių kartojamųjų prieveiksmių: „Šiaipjau sudurtiniai prieveiksmiai, kurių pirmuoju dėmeniu eina apibrėžtą ar neapibrėžtą skaičių pasakantis žodis, o antruoju – -kart ar -syk, gali turėti ne kartojamąją, o dauginamąją reikšmę.“ (LKG II 1971, 436) Daugiau informacijos apie tokių prieveiksmių struktūrą nėra.

Teigiama, kad dažniausi vietos prieveiksmiai nurodo vietą, kurioje kas yra, vyksta, darosi arba į kurią einama, judama, – tarp šių prieveiksmių galima rasti ir kelis suaugtinius, pavyzdžiui: *anapus, abipus* (LKG II 1971). Minimi ir laiko prieveiksmiai, žymintys dabartį ir bendrąsias laiko sąvokas, - tarp jų yra ir *kažkada, kažkuomet, kitąkart, kitąsyk, kitukart, tąkart* ir t. t., taip pat laiko prieveiksmiai, nurodantys, kiek laiko kas nors trunka: *amžinądien, amžindie, amžindieve, antrądien, pervasar* ir t. t. (LKG II 1971), taip pat ir daug kitų laiko prieveiksmių (*priešpiet, šiandien, šiamlaik, nuopavasar, kaszìem* ir pan.). Visi šie prieveiksmiai turi vieną sutrumpėjusį dėmenį arba prielinksnį.

Kovalevskaitės, Rimkutės (2010) atlikto tyrimo duomenimis, dažniausiai vartojami suaugtiniai prieveiksmiai yra:

1. Produktyvios sąaugos su vienu sutrumpėjusiu dėmeniu, pavyzdžiui: *paskutinįsyk, vakardien, kiekkart;*
2. Mažiau produktyvios sąaugos, iš kurių išskiriamos sąaugos su dėmeniu *gi,* pavyzdžiui: *taipjau, užvis, irgi, vėlgi, visgi* (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 83).

Svarbu paminėti, kad *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) suaugtiniai prieveiksmiai su dėmeniu *-gi* nebuvo paminėti.

Kovalevskaitė, Rimkutė (2010), apibendrindamos Paulauskienės (1994) mintis, akcentavo, kad prieveiksmiai gali būti sudaryti ir funkcinės (sintaksinės) žodžių darybos būdu – kai įvairių kalbos dalių formos, žodžių junginiai dėl semantinių ir funkcinių aplinkybių virsta prieveiksmiais. Tyrėjos pabrėžė, kad tokiuose dariniuose riba tarp žodžio ir žodžių junginio neaiški, pavyzdžiui: *kas kartą* ir *kaskart, šį rytą* ir *šįryt* ir t. t. (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 83)

Svarbu paminėti, kad vieninteliame Kovalevskaitės, Rimkutės (2010) straipsnyje „Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos“ tokiems junginiams pavadinti vartojamas terminas *suaugtinis*.

4.2. Suaugtinės dalelytės

Suaugtinės dalelytės *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006, 432) vadinamos sudurtinėmis. Jos apibrėžiamos kaip „<...> žodžiai, kuriuos sudaro du visiškai suaugę dėmenys, dažniausiai atitinkantys dalelytes *ne* ir *gi*, pvz.: *nebe, nebent, bene, kone, mažne, argi, negi, netgi, nejaugi* <...>“ (DLKG 2006, 432–433). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad suaugtinių dalelyčių apibrėžčiai visgi pavartotas dalyvis *suaugę*. Panaši informacija pateikiama ir *Lietuvių kalbos gramatikos* antrojo tomo (1971, 574) skyriuje „Dalelyčių struktūra“.

Labutis (1964) suaugtinėms dalelytėms apibrėžti vartoja terminą *sudurtinis* ir teigia, kad jos būna sudarytos iš dviejų arba trijų dėmenų, visiškai susiliejusių į vieną žodį. Paulauskienė (1994) rašo apie elementariąsias (t. y. paprastąsias, neskaidomąsias) dalelytes ir jų samplaikas, tačiau terminų *samplaikinis, sudėtinis, sudurtinis, suaugtinis*, kalbėdama apie dalelytes, nevartoja. Valeckienė (1969), kalbėdama apie nekaitomų žodžių kombinacijas, vartoja terminą *samplaikos* ir mini dalelytes *ogi, betgi, dėltogi,* taigi galima teigti, kad, autorės nuomone, samplaikomis laikomi ir suaugtiniai žodžiai (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 81).

Matyti, kad ne visada aiški suaugtinių dalelyčių kilmė – DLKG aiškinant suaugtinės dalelytės *nejaugi* sandarą vartojamas prieveiksmis *greičiausiai*, parodantis neužtikrintumą: „<...> greičiausiai iš *nejau+gi*, o pirmasis dėmuo sudėtas iš *ne+jau*“ (DLKG 2006, 433). Pastebima, kad kai kurios suaugtinės dalelytės skaidomos ir į kitokius dėmenis: *nėmaž* (*nė+maž*), *tiktai* (tik+tai), *begu* (*be+gu*), o dažnai vartojama dalelytė *kažin* sudaryta iš junginio *kas žino, galbūt* – iš *gali būti* (DLKG 2006, 433). Tokios dalelytės, kaip ir sudėtinės, dėl ryšių su kitomis kalbos dalimis (pavyzdžiui, dalelytė *galbūt* susijusi su veiksmažodžiais) vadinamos antrinėmis (DLKG 2006, 433). Šiais atvejais suaugtinių dalelyčių dėmenis atsekti gana lengva.

Suaugtinių dalelyčių struktūra ir ryšiais su kitomis kalbos dalimis domėjosi ir Kovalevskaitė, Rimkutė (2010). Jų atlikto tyrimo duomenimis, suaugtinės dalelytės būna dviejų tipų:

1. Sutrumpėjusių veiksmažodžio formų junginiai, pavyzdžiui: *galbūt, turbūt;*
2. Dviejų nekaitomų žodžių sąaugos, pavyzdžiui: *tiktai, dėlto.* Autorės išskiria sąaugas su dėmeniu –gi: *netgi, argi, nejaugi, kaipgi, ogi, dargi, taipogi, vėlgi* (Kovalevskaitė, Rimkutė 2010, 81).

Tyrėjos pastebi, kad kai kurios dalelytės taip pat gali atlikti kitų kalbos dalių (dažniausiai prieveiksmių) funkcijas, taigi čia taip pat aktualus homonimiškumas.

4.3. Suaugtiniai prielinksniai

Su prieveiksmiais gali būti siejama ir kita kalbos dalis – prielinksniai: „Antriniais vadinami prielinksniai, kurie gali būti susieti su kitų kalbos dalių žodžiais, daugiausia su prieveiksmiais: *abipus, anapus, kitapus, šiapus* <...>.“ (DLKG 2006, 438) Nors *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* ir nenurodyta, šie pavyzdžiuose pateikti žodžiai laikomi suaugtiniais.

Terminas *suaugtinis* DLKG taip pat neminimas – kalbant apie prielinksnių struktūrą išskiriamos dvi jų rūšys: paprastieji ir sudėtiniai (samplaikiniai; DLKG 2006, 438) Nurodyta, kad sudėtinius prielinksnius sudaro du pirminiai, t. y. tie, kurių negalima darybiškai susieti su kitomis kalbos dalimis, pavyzdžiui: *iš po, iš už*, arba pirminis ir antrinis, pavyzdžiui: *į anapus, iš anapus, iš tarp* ir pan. (DLKG 2006, 438). Taigi galima suprasti, kad DLKG prielinksniai *anapus, abipus* ir panašūs laikomi paprastaisias.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad prielinksniai, išlaikę etimologinius ryšius su savarankiškais žodžiais, iš kurių jie yra kilę, vadinami naujybiniais (LKG II 1971, 580), taigi visi suaugtiniai prielinksniai, išskyrus *sulig* (sudaryto iš nesavarankiškų žodžių), yra naujybiniai. Pastebima, kad dauguma naujybinių prielinksnių yra kilę iš prieveiksmių (LKG II 1971, 580). Naujybiniai prielinksniai *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006) taip pat vadinami antriniais (DLKG 2006, 438).

Lietuvių kalbos gramatikos antrajame tome (1971) prielinksniai struktūriškai skirstomi į paprastuosius, samplaikinius ir sudurtinius, taigi ten skirstymas išsamesnis nei DLKG (2006). Matyti, kad suaugtiniai prielinksniai vadinami sudurtiniais: „Sudurtinio prielinksnio pavyzdžiu gali būti iš dviejų prielinksnių suaugęs *sulig.* Be to, yra vartojami iš dviejų savarankiškų žodžių kamienų sudaryti prielinksniai *abipus, anapus, antrapus, šiapus, abišal, anašal* <...>“ (LKG II 1971, 583). Atkreipiamas dėmesys, kad šių žodžių sandūra greičiausiai įvyko ne prielinksnio kategorijoje. Pažymėtina, kad nors suaugtiniai prielinksniai ir vadinami sudurtiniais, jiems apibūdinti pavartotas dalyvis *suaugę.* Reikia paminėti ir prielinksnius *įstrižai, išilgai, įkypai, įkandin, aplink, apsuk, pasak,* nors jų priešdėliai išskiriami tik naudojantis etimologine analize (LKG II 1971, 583).

Taigi, remiantis LKG II (1971), galima išskirti dvi suaugtinių prielinksnių rūšis:

1. Suaugtiniai prielinksniai, sudaryti iš dviejų prielinksnių: *sulig;*
2. Suaugtiniai prielinksniai, sudaryti iš dviejų savarankiškų žodžių kamienų: *anapus, abipus, šiapus, abišal* ir t. t.

Kovalevskaitė, Rimkutė (2010), atlikdamos *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* tyrimą, rado tik antrosios rūšies suaugtinius prielinksnius, iš kurių dažniausiai vartojamas *anapus.* Pastebėtina, kad tyrėjos neaptiko nei suaugtinio prielinksnio *sulig,* nei suaugtinių prielinksnių su antruoju dėmeniu *–šal*, kurie minimi LKG II (1971).

Svarbu pabrėžti, kad nei vienoje gramatikoje nėra minimas terminas *suaugtinis*, aptariant samplaikinius prielinksnius: DLKG (2006) tokia grupė išvis neišskirta, o LKG II (1971) jie vadinami sudurtiniais.

4.4. Suaugtiniai jungtukai

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (2006) jungtukai pagal sandarą skirstomi į paprastuosius (vienažodžius) ir sudėtinius (nevienažodžius), taip pabrėžiant jų sandarą. Pastebima, kad kai kurie vienažodžiai jungtukai yra kilę iš dviejų ar daugiau žodžių samplaikų, tačiau dabartinės kalbos atžvilgiu nebėra skaidomi: *arba, jeigu, negu, nekaip, nebent, bene, taigi, kadangi, betgi, ogi, tiktai, užtai, užtat.* Taip pat yra jungtukų, išlaikiusių aiškius darybinius santykius su kitais žodžiais: *tartum, tarytum, tarsi* ir pan. (DLKG 2006, 455).

Lietuvių kalbos gramatikos antrajame tome (1971) pagal sandarą jungtukai skirstomi į paprastuosius ir sudėtinius (samplaikinius). Paprastaisiais, kaip ir DLKG (2006), laikomi vienažodžiai, o sudėtiniais – nevienažodžiai. Taigi galima pastebėti, kad abiejose gramatikose suaugtiniai jungtukai priskiriami paprastiesiems (vienažodžiams), nors jie ir sudaryti iš kelių suaugusių žodžių.

Kovalevskaitės, Rimkutės (2010) atlikto tyrimo duomenimis, vartojami dviejų rūšių suaugtiniai jungtukai:

1. Dviejų nekaitomų žodžių sąaugos, pavyzdžiui: *tiktai, kadangi, betgi* ir pan.
2. Sąauga su vienu sutrumpėjusiu dėmeniu: *juolab.*

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Kovalevskaitė, Rimkutė (2010) kai kuriuos vienažodžius jungtukus laiko morfologinių samplaikų porūšiu – suaugtiniais jungtukais. Nei DLKG (2006), nei LKG II (1971) terminas *suaugtinis* nėra vartojamas. Paminėtina, kad DLKG (2006), kalbant apie vienažodžius jungtukus, kilusius iš dviejų ar daugiau kitų žodžių, vartojamas terminas *samplaika,* o LKG II (1971) terminas *samplaikinis* laikomas sinonimu terminui *sudėtinis*, kuriuo apibūdinami nevienažodžiai jungtukai.

4.5. Suaugtiniai jaustukai

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje (2006), kalbant apie jaustukų sandarą, yra vartojamas terminas *sąauga:* „Jaustukų yra atsiradę suaugus į krūvą dviem ar trim kitiems žodžiams ir gavus savitą reikšmę. Čia bene gausiausia grupė – sąaugos iš jaustuko ir dalelytės: *ajau (a+jau), ava (a+va) eva (e+va), ave (a+ve;* DLKG 2006, 464–465). Pabrėžiama, kad prie jaustuko dažniausiai šliejasi dalelytė *gi: ėgi, ogi, etgi, nagi* ir pan. Teigiama, kad tokie junginiai dar gali būti

praplėsti dalelytėmis arba jaustukais, pavyzdžiui: *Evava (e+va+va) kur jo būta!* (Dusetos, Zarasų raj.) Svarbu paminėti, kad „<...> toks žodis dar gali turėti priaugusią dalelytę ar šiaipjau formantą, pvz.: *ajeg, ajegi, ajejam, ajerau, ajeti,* o antras žodžio skiemuo gali būti pakartojamas: *ejeje, evava* (LKG II 1971, 710–711). Matyti, kad tokie jaustukai gali būti itin įvairūs – jų daryba nėra apibrėžta ar galutinė.

Lietuvių kalbos gramatikos antrojo tomo skyrelyje „Jaustukai – žodžių sąaugos“ suaugtiniai jaustukai vadinami sudurtiniais. Teigiama, kad tokius jaustukus itin sunku atskirti nuo dalelyčių dėl jų susipynusios reikšmės (LKG II 1971, 710). Atkreipiamas dėmesys į prie jaustukų priartėjusias dalelytes *šete ir tete*, į kurias „<...> galima žiūrėti dvejaip: kaip į dalelyčių sąaugas (*še+te, te+te)* ir kaip į dalelytes *še* ir *te* su veiksmažodžio liepiamosios nuosakos daugiskaitos antrojo asmens galiniu skiemeniu *–te*.“ (LKG II 1971, 711). Jaustukams artimos ir dalelytės *šekit, tekit, šetit, tetit* (LKG II 1971, 711).

Kovalevskaitė, Rimkutė (2010) skiria du *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* vartojamų suaugtinių jaustukų tipus:

1. Sąaugos su vienu sutrumpėjusiu dėmeniu, pavyzdžiui: *dievaži, labadien.*
2. Dviejų nekaitomų žodžių sąaugos, pavyzdžiui: *nujau.* Tyrėjos išskiria tokias sąaugas su dėmeniu *–gi: nagi, vagi.*

Taigi galima teigti, kad anksčiau aptartos jaustukų ir dalelyčių – dviejų nekaitomų žodžių – sąaugos priklauso antrajam tipui.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje aptariami ir pirmojo tipo suaugtiniai jaustukai: „Jaustukai gali būti sudaryti ir iš suaugusių į vieną žodį pasakymų: *dievaži (dievaž, dievažin), sudie (sudiev, sudievu), dievmylėk (diemylėk, diemyli), dievegin, amžinatilsį, labaryt (labryt, labsryts), labadien (labądien), labąnakt (labanakt, labanaktis;* DLKG 2006, 465).

Lietuvių kalbos gramatikos antrojo tomo skyrelyje „Jaustukai – žodžių sąaugos“ šio tipo jaustukai taip pat akcentuojami. Teigiama, kad tokios sąaugos kilusios iš dvižodžių frazeologinių posakių (LKG II 1971, 711). Paulauskienė (1994) taip pat pritaria, kad vienas iš antrinių jaustukų atsiradimo būdų – įvairių žodžių samplaikos, kurios suauga į vieną žodį. Kovalevskaitės, Rimkutės (2010) teigimu, reiktų atkreipti dėmesį, kad Paulauskienė (1994) nevartoja termino *žodžių junginys,* o kalba apie samplaikas. Ir DLKG (2006), ir LKG II (1971), kalbant apie tokius jaustukus, vartojamas terminas *sąaugos.* Tiesa, LKG II (1971) jie taip pat vadinami sudurtiniais.

4.6. Suaugtiniai ištiktukai

Nei *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006), nei *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) apie suaugtinius ištiktukus nekalbama. Teigiama, kad ištiktukai gali būti

labai įvairios struktūros: vienskiemeniai, dviskiemeniai, triskiemeniai, net keturskiemeniai (LKG II 1971, 735). Dauguma vienskiemenių ir dviskiemenių ištiktukų yra morfologiškai neskaidomi – jie vadinami neformantiniais ištiktukais (LKG II 1971, 738). Pabrėžiama, kad dažnai ištiktukai vartojami ne po vieną – po du, tris ar net keturis (LKG II 1971, 740), tačiau apie suaugusius ištiktukus nekalbama nei vienoje gramatikoje. Svarbu paminėti, kad Kovalevskaitė, Rimkutė (2010) straipsnyje „Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos“ apie ištiktukus taip pat neužsimena.

Apibendrinant visas suaugtines morfologines samplaikas, reikia paminėti, kad terminą *suaugtinis žodis* vartoja tik Kovalevskaitė, Rimkutė (2010), kituose šaltiniuose vartojami terminai *sudurtinis, sąauga, sudėtinis, samplaikinis.* Pabrėžtina, kad suaugtinės morfologinės samplaikos dažniausiai atsiranda dviem būdais: suaugus dviem (dažniausiai nekaitomiems) žodžiams ir suaugus dviem savarankiškiems žodžiams, kurių vienas iš dėmenų sutrumpėja. Šiame darbe tokiems dariniams pavadinti vartojamas terminas *suaugtinis žodis.* Reikia paminėti, kad ne visada darybinius ryšius ir santykius su kitais žodžiais lengva pastebėti – dabartinės kalbos atžvilgiu kai kurie junginiai nebėra skaidomi, kartais siekiant atpažinti suaugtinį žodį naudojama etimologinė analizė. Taip pat pažymėtina, kad nei viename iš nagrinėtų šaltinių suaugtiniai ištiktukai nėra minimi.

5. NEKAITOMŲJŲ ŽODŽIŲ TYRIMAS DELFI.LT TEKSTYNE IR DAŽNINIAME ŽODYNE

Tiriamojoje dalyje analizuojamos nekaitomosios lietuvių kalbos dalys. Tyrimui pasirinkti du šaltiniai: Utkos „Dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas“ (2009) ir DELFI.LT tekstynas. Iš „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ (2009), kuriame rasta 1 812 skirtingų prieveiksmių, atrinkti 526 nelaipsniuojamieji, t. y. prieveiksmiai, kuriuos galima laipsniuoti (*labai, labiau, labiausiai; daug, daugiau, daugiausiai* ir pan.) į tyrimą neįtraukti. Prieveiksmių tyrimui pasirinktas „Dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas“ dėl to, kad DELFI.LT tekstyne skirtingų ir sutampančių prieveiksmių pavartojimo atvejų rasta labai daug (4 288 622), o lemų išrinkti automatiškai nepavyko. Kitų nekaitomųjų kalbos dalių žodžiai atrinkti iš jau minėto DELFI.LT tekstyno – kiekvienos kalbos dalies po 90 000 pavartojimo atvejų. Paminėtina, kad kelioms kalbos dalims priskiriami ir galintys atlikti kelių kalbos dalių funkcijas žodžiai darbe aptariami prie atitinkamų kalbos dalių.

Šiame skyriuje aptariami atlikto tyrimo rezultatai. Skyrius suskirstytas į poskyrius pagal aptariamas kalbos dalis: nekaitomuosius prieveiksmius, dalelytes, prielinksnius, jungtukus, jaustukus ir ištiktukus. Kiekviename poskyriuje nurodomi atrinkti atitinkamos kalbos dalies žodžiai, jie struktūriškai suskirstyti į vientisinius, sudėtinius ir suaugtinius, taip pat aptariami teorinių darbų ir tyrimo rezultatų skirtumai.

5.1. Nekaitomieji prieveiksmiai

Kaip jau minėta, nekaitomųjų prieveiksmių tyrimui pasirinktas „Dažninis rašytinės lietuvių kalbos žodynas“ (2009), sudarytas 1 mln. žodžių morfologiškai anotuoto tekstyno pagrindu. Žodyne yra 42 061 antraštinis žodis. Iš A. Utkos „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ (2009), kuriame rasta iš viso 1 812 skirtingų prieveiksmių, atrinkti nelaipsniuojamieji, nes tyrimo objektas – nekaitomieji lietuvių kalbos žodžiai. Žodyne rasti 526 nekaitomieji prieveiksmiai, iš kurių, žodyno duomenimis, dažniausi yra *tik, jau, dar, čia, taip, dabar, todėl, kur, tada*, o rečiausi – *abipus, anąsyk, apgraibomis, aukštyn žemyn, basomis, be paliovos, dažnusyk* ir pan. Svarbu paminėti, kad į statistinius duomenis pateko ir keli tų pačių prieveiksmių vartojimo variantai, pavyzdžiui, *tuoj pat* ir *tuojau pat*. Atrinkti prieveiksmiai suskirstyti į vientisinius, sudėtinius ir suaugtinius. Rezultatai pateikti skritulinėje diagramoje (1 pav.).

1 p a v e i k s l a s. Nekaitomųjų prieveiksmių skirstymas pagal struktūrą

Daugiausiai rasta vientisinių nekaitomųjų prieveiksmių – 221, tai sudaro 42 proc., šiek tiek mažiau sudėtinių – 167, t. y. 32 proc.; mažiausiai – 138 (26 proc.) suaugtinių nekaitomųjų prieveiksmių.

Kalbant apie žodžių struktūrą, patys paprasčiausi yra **vientisiniai** prieveiksmiai, tokie prieveiksmiai yra ir dažniausi. Toliau pateikti visi vientisiniai prieveiksmiai, suklasifikuoti abėcėlės tvarka:

andai, antraip, apgraibomis, aplink, aplinkui, artyn, atgal, atgalios, aukštyn, basomis, bemat, bematant, beregint, čia, čion, čionai, dabar, dar, daugel, dešimteriopai, draug, drauge, dvejopai, dviese, ekspromtu, eksternu, galop, gan, gana, geruoju, gilyn, gražiuoju, greit, greta, įkandin, ilgainiui, ilgam, ypač, ir, itin, jau, juoba, juokais, kada, kadai, kadais, kadaise, kaip, kaipo, kam, kame, kartais, kartu, keleriopai, keturiese, keturiom, keturiomis, kiek, kitados, kitaip, kitur, kniūbsčia, ko, kodėl, kol, kur, lauk, laukan, lygiomis, linkui, mainais, maksimum, minimum, nakčia, namie, namo, namolei, namolio, namon, nedelsiant, negaila, negana, negirdom, negreit, neilgam, nejučia, nejučiom, nejučiomis, nekaip, nelygu, nenorom, nenoromis, nepakeliui, netyčia, netyčiomis, netoli, netoliese, netrukus, nevalia, neveltui, nevisada, nevisai, nežinia, niekad, niekada, niekados, niekaip, nieko, niekur, norom, nūnai, nuolat, nuolatos, okei, pagaliau, pakaitom, pakaitomis, pakeliui, paknopstom, pamažu, paskubom, paskubomis, paskum, paslapčia, pašnabždom, pašnibždomis, patyliukais, patylom, pavasariop, paviršium, penkiese, pernai, pėsčiomis, pėstute, piktam, piktuoju, pirm, pirmyn, priekin, prieš, priešais, probėgšmais, probėkšmais, proverksmiais, pusiau, ristele, ryšium, ryt, rytoj, ropomis, rudeniop, savaime, savaip, sėdomis, sykiu, skyrium, slapčiom, slapčiomis, svetur, šalia, šalimais, šalin, šalip, šen, šiaip, šimteriopai, šiol, šion, šitaip, šitiek, tada, taip, tam, tarpais, tekinom, ten, tenai, tyčia, tiek, tiesiog, tik, tylom, tylomis, todėl, tol, tolydžio, tolyn, trigubai, trise, trumpam, tuoj, tuojau, tuščiomis, užuot, vakar, vakarop, varu, vasarop, veik, vėl, vėlei, velniop, veltui, viduj,

vienaip, vienok, vienur, vietoj, vietoje, vietomis, viršum, vis, visad, visada, visados, visai, visaip, visur, vogčia, žemyn, žinia.

Paminėtina, kad tarp vientisinių prieveiksmių daug yra priesaginių vedinių: priesagos *-yn* (*artyn, aukštyn, gilyn, pirmyn, tolyn, žemyn*), *-(i)ui* (*aplinkui, ilgainiui, linkui, pakeliui, veltui*), *-(i)uoju* (*geruoju, gražiuoju, piktuoju*), *-(i)aip* (*antraip, kaip,nekaip, niekaip, savaip, šitaip, taip, vienaip, visaip*), *-iek* (*kiek, šitiek, tiek*), *-ur* (*kitur, kur, niekur, svetur, vienur, visur*), *-(i)ais* (*juokais, kartais, mainais, patyliukais, priešais, probėgšmais, probėkšmais, proverksmiais, tarpais*), *-(i)omis* (*apgraibomis, basomis, keturiomis, lygiomis, nejučiomis, nenoromis, netyčiomis, pakaitomis, paskubomis, pašnibždomis, pėsčiomis, ropomis, sėdomis, slapčiomis, tylomis, tuščiomis, vietomis*), taip pat ir sutrumpėjusių formų *-om* (*keturiom, nenorom, pakaitom, pašnabždom, paskubom ir pan.*).

Taip pat pastebėta nemažai įvardinių prieveiksmių ir jų darinių (*kada, kadai, kadais, kadaise, kaip, kaipo, kam, kame, kitaip, kitados, kitur, ko, kur, nekaip, savaip* ir t. t.), sustabarėjusių iliatyvo ar aliatyvo formų (*laukan, priekin, šalin, galop, pavasariop, rudeniop, vakarop, vasarop, velniop*), skaitvardžių daugiskaitos lokatyvo formų (*dviese, trise, keturiese, penkiese).* Gana dažnai vartojamos ir suprieveiksmėjusios linksnių formos, pavyzdžiui: *ekspromtu, eksternu, greta, nakčia, gana, žinia, ristele*.

Nors teoriniuose šaltiniuose jie buvo minėti, tačiau „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ nerasta būdinių, priskirtinų vientisiniams prieveiksmiams (jie laikyti veiksmažodžių formomis). Svarbu paminėti ir individualios darybos vientisinius prieveiksmius, kurie kitoms grupėms (priesaginiams vediniams, įvardiniams prieveiksmiams ir jų dariniams, sustabarėjusioms iliatyvo ir aliatyvo formoms, skaitvardžių daugiskaitos lokatyvo formoms ir kt.) nepriskiriami, pavyzdžiui: *tik, vos, dar, ten* ir pan. Teoriniuose darbuose nepaminėti iš kitų kalbų kilę prieveiksmiai, tačiau, tyrimo duomenimis, keli iš jų yra vartojami: *maksimum, minimum, okei.* paminėtinas ir vienas vengtinas vientisinis prieveiksmis – *vienok.*

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma teoriniuose darbuose paminėtų prieveiksmių darybos būdų matyti ir tyrime, išskirtini tik būdiniai, kurių tiriamajame žodyne nerasta, ir iš užsienio kalbų kilę prieveiksmiai, apie kuriuos nerašoma teoriniuose kalbininkų darbuose.

Be daugybės vientisinių nekaitomųjų prieveiksmių, taip pat nemažai rasta ir **sudėtinių** – 167 (32 proc. visų nekaitomųjų prieveiksmių):

antra vertus, aukštyn žemyn, be abejo, be galo, be paliovos, be perstojo, be reikalo, bent kiek, bet kada, bet kaip, bet kur, čia pat, dar tik, dėl ko, dėl to, dėl visa ko, galų gale, iki galo, iki kol, iki pat galo, iki šiol, iki šiolei, iki tol, iki tolei, iki valiai, ilgą laiką, ir panašiai, ir t. t., iš anksto, iš arčiau, iš arti, iš dalies, iš eilės, iš esmės, iš karto, iš kitos pusės, iš lėto, iš mažens, iš naujo, iš paskos, iš paskutiniųjų, iš pat mažens, iš pat pradžios, iš pat pradžių, iš pradžių, iš principo, iš tiesų, iš tikro, iš tikrųjų, iš toli, iš toliau, iš tolo, iš

vienos pusės, iš viso, juo labiau, ką tik, kada nors, kada tik, kai kada, kai kur, kai tik, kaip mat, kaip niekur nieko, kaip nors, kaip reikiant, kaip tik, kas dieną, kažin kada, kažin kaip, kažin kiek, kažin kur, kiek nors, kita vertus, kitaip sakant, kitaip tariant, kol kas, kuo labiau, kur kas, kur ne kur, kur nors, kur tik, kurį laiką, kuriam laikui, lyg niekur nieko, lig šiol, lig šiolei, lig tol, lig tolei, maža kas, maža to, ne ką, ne kas, nė kiek, nė motais, negana to, nepriklausomai nuo, nieko sau, nieku gyvu, nori nenori, norom nenorom, nors kiek, nuo mažens, nuo pat pradžių, nuo pradžių, nuo seno, nuo šiol, nuo tol, per daug, per mažai, po senovei, po to, po truputį, prieš tai, priešingu atveju, priklausomai nuo, savo ruožtu, šen bei ten, šiaip ar taip, šiaip jau, šiaip ne taip, šiaip sau, šiaip taip, šiek tiek, šiuo metu, t. y., tai yra, taip pat, taip sakant, ten pat, tiek pat, tiesą sakant, tik ką, tik tiek, tokiu būdu, toli gražu, trumpą laiką, trumpai tariant, tuo atveju, tuo būdu, tuo labiau, tuo metu, tuo pačiu metu, tuo pačiu, tuo pat metu, tuo tarpu, tuoj pat, tuoj tuoj, tuojau pat, už dyką, vargais negalais, vien tik, viena vertus, vienaip ar kitaip, viens du, vienur kitur, vis dar, vis dėl to, vis tiek, vis tik, vis vien, vis viena, visą laiką, viso labo, visų pirma, vos ne vos, vos tik, vos vos.

Galima pastebėti sudėtinius nekaitomuosius prieveiksmius, sudarytus iš prielinksnių ir kilmininko: *be abejo, be galo, be paliovos, be perstojo, be reikalo, dėl ko, dėl to, dėl visa ko, iki galo, iki pat galo, iš anksto, iš dalies, iš eilės, iš esmės, iš karto, iš kitos pusės, iš lėto, iš mažens, iš principo, iš naujo, iš paskutiniųjų, ir pradžių, nuo mažens, nuo pradžių* ir pan. Retesni prielinksnių *iki*, *lig* ir *po* su naudininko linksniu atvejai: *iki šiolei, iki tolei, iki valiai, lig šiolei, lig tolei, po senovei*. Nors teoriniuose darbuose jie taip pat išskirti, tyrime nerasta prielinksnių *į, per, pro* ir galininko vartojimo pavyzdžių.

Kalbant apie teorijoje minėtus prieveiksmių reikšminius skyrius, galima išskirti veiksmo būdo prieveiksmius (*nori nenori, norom nenorom, vargais negalais, savo ruožtu* ir t. t.), kiekybinius prieveiksmius (*per daug, per mažai, po truputį, kiek nors, kažin kiek, iš viso, šiek tiek* ir pan.), vietos prieveiksmius (*iš arčiau, iš arti, iš toil, iš toliau, iš tolo, kai kur, kažin kur, kur ne kur, kur nors, kur tik* ir pan.), laiko prieveiksmius (*ilgą laiką, galų gale, ką tik, kada nors, kada tik, kai kada* ir pan.), taip pat priežasties ir tikslo prieveiksmius (*dėl ko, dėl to, dėl visa ko, už dyką, iš principo* ir t. t.). Taigi pastebima, kad visų *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971) minimų reikšminių prieveiksmių skyrių vartojimo atvejų galima rasti ir „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“.

Tiriamajame žodyne mažiausiai rasta **suaugtinių** nekaitomųjų prieveiksmių – 138, t. y. 26 proc.:

abipus, anądien, anaiptol, anąkart, anapus, anąsyk, antrąkart, antrąsyk, anuomet, bemaž, bepigu, beveik, darsyk, daugkart, daugmaž, dažnusyk, dukart, galvotrūkčiais, irgi, iškart, išsyk, išvien, išvis, kaipgi, kaipmat, kaktomuša, kartkarčiais, kartkartėm, kartkartėmis, kasdien, kasdieną, kaskart, kasnakt, kasryt, kažkada, kažkaip, kažkiek, keliskart, kelissyk, keturiskart, keturissyk, keturpėsčia, kiekgi, kiekvienąsyk, kitądien, kitąkart, kitąmet, kitąsyk, kone, kuomet, kurgi, ligšiol, ligšiolei, maždaug, nebedaug, neiškart, nepirmąkart, neprošal, nesyk, neužilgo, niekuomet, nūdien, paeiliui, palaipsniui, pamažėl, pamažėle, pamaži, papunkčiui, paraidžiui, paskutinįkart, paskutinįsyk, pasroviui, pastraipsniui, pavieniui, pavymui, perdaug,

perdėm, perdien, pernakt, perniek, perpus, pirmąkart, pirmąsyk, podraug, popiet, praeitąkart, priešpriešiais, protarpiais, pusbadžiu, pusbalsiu, pusiaušnibžda, pusvelčiui, retkarčiais, retsykiais, strimgalviais, suvisai, šiąnakt, šiandie, šiandien, šiandieną, šiąvasar, šičia, šįkart, šįmet, šimtąkart, šimtąsyk, šįryt, šįsyk, šiuokart, šiuosyk, šįvakar, tądien, taipgi, taipogi, tąkart, tarsi, tarytum, tąsyk, tengi, tiktai, trečiąkart, triskart, trissyk, tučtuojau, tuokart, tuomet, užpernai, užtai, užvakar, užvis, vėlgi, vienąkart, vienąsyk, visąlaik, visgi, visuomet, visvien, žūtbūt.

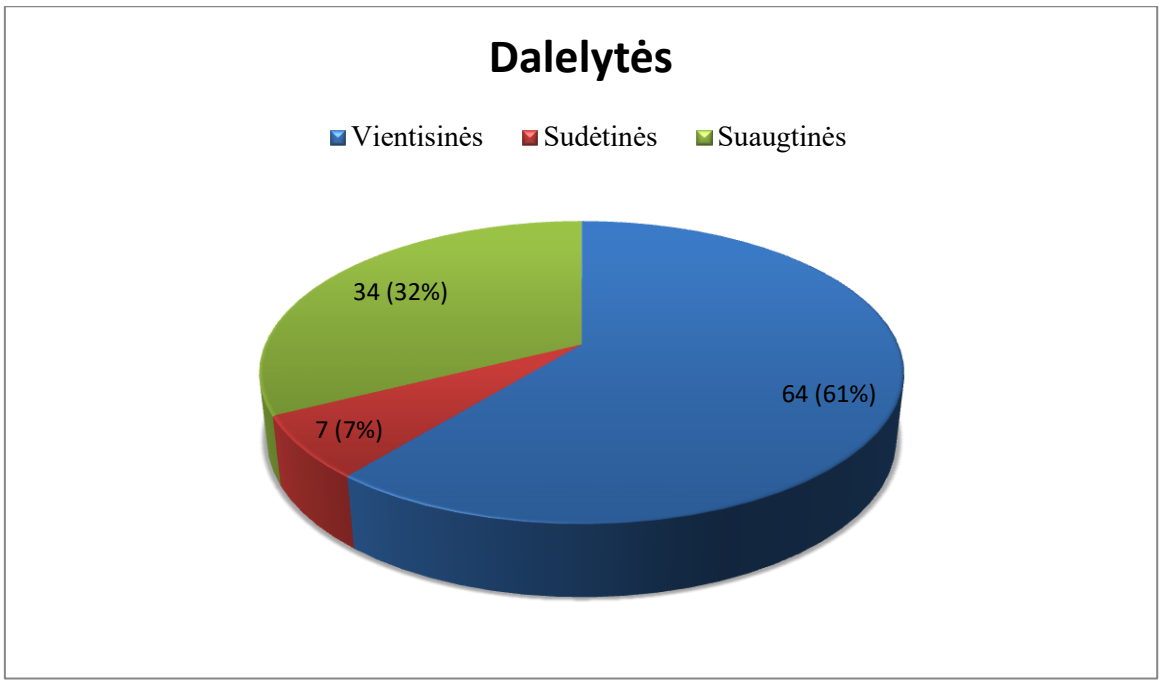
Patys dažniausi suaugtiniai prieveiksmiai – su vienu sutrumpėjusiu dėmeniu, pavyzdžiui: *anądien, anąkart, anąsyk, antrąkart, antrąsyk, anuomet, daugkart, dukart, iškart, kasdien, kaskart, kasnakt, kasryt, perdien, pernakt* ir t. t.). Pastebima, kad kai kurių tokių suaugtinių prieveiksmių pirmasis dėmuo – prielinksnis, pavyzdžiui, *iškart, išsyk, išvis, ligšiol, podraug,* popiet. Taip pat reikia išskirti suaugtinius prieveiksmius, kurių antrasis dėmuo *-kart* arba *-syk* – jie pabrėžiami ir teoriniuose darbuose, jų nemažai rasta ir tiriamajame žodyne. Teoriniuose darbuose taip pat išskiriami ir vietos prieveiksmiai *abipus, anapus*, kurie pastebėti ir tarp atrinktų nekaitomųjų prieveiksmių. Paminėtini ir laiko prieveiksmiai, minimi ir teoriniuose šaltiniuose, ir tiriamojoje medžiagoje: *kažkada, kitąkart, perdien, retkarčiais, šiuokart, visuomet* ir pan.

Svarbu išskirti suaugtinius prieveiksmius su dalelyte -gi: *irgi, kiekgi, taipgi, taipogi, tengi, vėlgi, visgi*. Teoriniuose darbuose tokie prieveiksmiai apibūdinami kaip mažiau produktyvios sąaugos, tačiau matyti, kad tokie prieveiksmiai nėra retai vartojami. Svarbu paminėti, kad kai kurie teoriniuose darbuose minimi suaugtiniai prieveiksmiai „Dažniniame rašytinės lietuvių kalbos žodyne“ (2009) nerasti, pavyzdžiui: *begal, nuotolaik, ikšiolaik, pošiaidien, šiokiądien* ir kt.

5.2. Dalelytės

Dalelytės, kaip ir kitos nekaitomosios kalbos dalys, išskyrus nelaipsniuojamuosius prieveiksmius, atrinktos iš DELFI.LT tekstyno. Atrinkta po 90 000 kiekvienos kalbos dalies pavartojimo atvejų, todėl maža tikimybė, kad ne visi vartojami žodžiai aptariami, išlieka. Svarbu pabrėžti, kad tekstynas anotuotas automatiškai, todėl neišvengta anotavimo klaidų. Pabrėžtina, kad neteisingai kuriai nors kalbos daliai priskirti žodžiai darbe neanalizuojami.

Iš DELFI.LT tekstyne pateiktų duomenų atrinktos 105 skirtingos dalelytės, jos suskirstytos į vientisines, sudėtines ir suaugtines. Rezultatai pateikti skritulinėje diagramoje (žr. 2 pav.).

2 p a v e i k s l a s. Dalelyčių skirstymas pagal struktūrą

Dažniausios dalelytės – vientisinės: jų rasta 64, tai sudaro 61 proc. visų tekstyne rastų skirtingų dalelyčių. Beveik dvigubai mažiau suaugtinių dalelyčių – 34, tai yra 32 proc. Mažiausiai rasta sudėtinių dalelyčių – tik 7 (7 proc.).

Vientisinės dalelytės – struktūriškai pačios paprasčiausios: sudarytos iš vieno žodžio ir vieno kamieno:

amen, ana, ant, antai, ar, atseit, bau, beje, bent, čia, esą, gal, gi, ir, it, jau, juk, juo, kad, kai, kaip, kiek, ko, kuo, lai, lyg, mat, matyt, minus, na, ne, nė, nei, net, norint, nors, o, oi, palyginti, pat, per, plius, rasi, rasit, regis, rodos, sau, še, šitai, štai, tai, taip, tarkim, tarkime, tau, te, ten, tik, tuo, va, vargu, vien, vienui, vis, vos.

Kai kurias dalelytes galima susieti su vartojamais kitų kalbos dalių žodžiais: *ana, šitai, štai, vis, tau, sau* ir pan. – su įvardžiais, *esą, gal, mat, matyt, norint, palyginti, rasi, rasit, regis, rodos, tarkim, tarkime* – su veiksmažodžiais, *vien, vienui* – su skaitvardžiu, *lyg* – su būdvardžiu ar įvardžiu.

Antrosios pagal dažnumą – **suaugtinės** dalelytės: jų rasta 34, tai yra 32 proc. *DELFI.LT* tekstyne rastų skirtingų dalelyčių:

arba, argi, ava, baugi, bene, berods, dėlto, galbūt, irgi, kaipgi, kaži, kažin, manding, nebe, nebent, negi, nejau, nejaugi, neva, netgi, ogi, oje, taigi, taipgi, taipogi, tarsi, tebūnie, teeinie, tegu, tegul, tiktai, turbūt, vagi, visgi.

Tokios dalelytės sudarytos iš kelių žodžių. Pastebima, kad dažnai jose pasitaiko dėmenys *ne* ir *gi*: *argi, baugi, bene, irgi, kaipgi, nebe, nebent, negi, nejau, nejaugi, neva, ogi, taigi, taipgi,*

taipogi, vagi, visgi. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad ne visi dėmenys taip lengvai atskiriami: pavyzdžiui, sudurtinės dalelytės *arba* antrasis dėmuo *ba*, reiškiantis *iš tiesų, tikrai* (*Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*), šiais laikais jau nebėra plačiai vartojamas.

Rečiausios – **sudėtinės** – dalelytės, DELFI.LT tekstyno duomenimis, vartojamos rečiausiai – jų pasitaikė tik septynios:

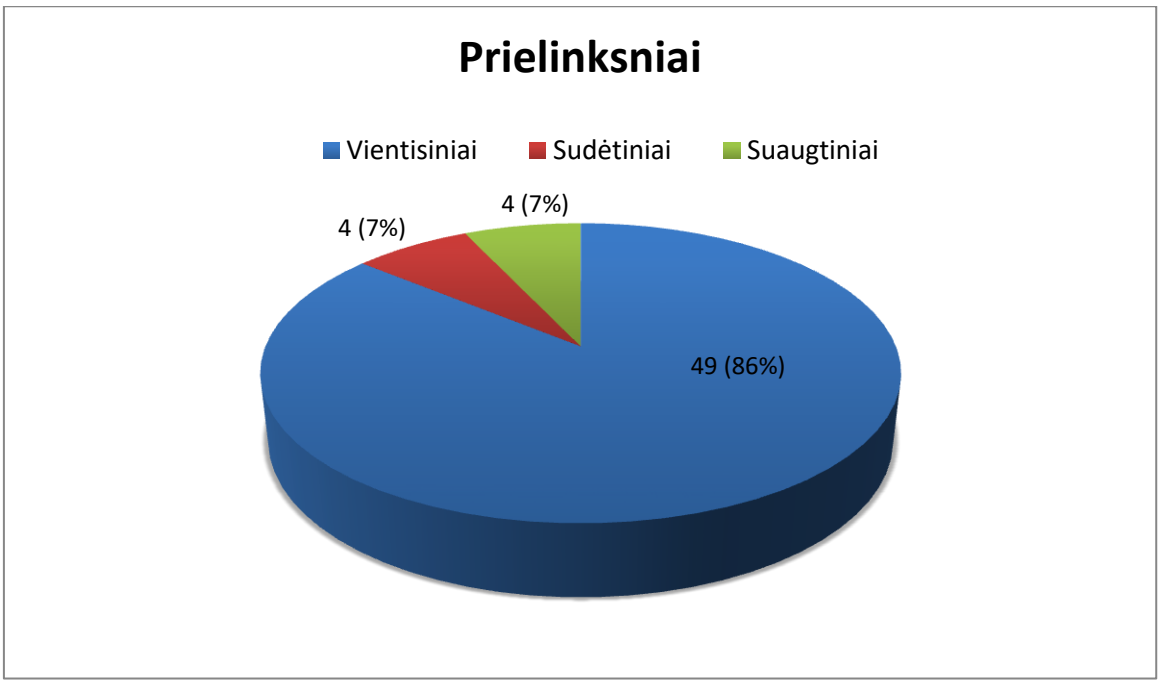
ko gero, lyg ir, net ir, taip kad, tarp kitko, vargu ar, vargu bau.

Pastebima, kad dažniausi šių dalelyčių dėmenys – *ir* ir *vargu.* Taip pat paminėtina, kad šios dalelytės, kaip ir sudėtinės, laikomos antrinėmis – aiškiai susijusiomis su vartojamais kitų kalbos dalių žodžiais, pavyzdžiui, jungtuku *ir*, įvardžiu *ko*, būdvardžiu *gero,* prielinksniu *tarp* ir pan.

Svarbu pastebėti, kad teorinių darbų ir DELFI.LT tekstyno duomenys skiriasi. Teoriniuose darbuose tarp dalelyčių nepaminėtos kelios, rastos analizuojamame tekstyne: *amen, atseit, ko gero, matyt, minus, palyginti, plius, regis, rodos, taip kad, tarp kitko, vargu ar, vargu bau*. Matyti, kad dalelytės, nepaminėtos teoriniuose darbuose, gali būti susijusios su veiksmažodžiais (*atseit, matyt, palyginti, regis, rodos*, kilusios iš kitų kalbų žodžių (*amen, minus, plius*), taip pat teoriniuose darbuose nepaminėta dauguma tekstyne rastų sudėtinių dalelyčių (*ko gero, taip kad, tarp kitko, vargu ar, vargu bau*). Kalbant apie sudėtines dalelytes, DLKG (2006) ir LKG II (1971) jų minima nemažai, pavyzdžiui: *vos tik, vien tik, kad nors, ne tik, štai ir*, tačiau tekstyne tokių vartojimo atvejų nepasitaikė, todėl galima teigti, kad jos nėra dažnai vartojamos.

5.3. Prielinksniai

Iš DELFI.LT tekstyno atrinkti 57 skirtingi prielinksniai: 49 vientisiniai, keturi sudėtiniai ir keturi suaugtiniai. Šie rezultatai pateikti skritulinėje diagramoje (3 pav.).

3 p a v e i k s l a s. Prielinksnių skirstymas pagal struktūrą

Dažniausi prielinksniai – vientisiniai, jų rasta 49, tai sudaro 86 proc. visų tirtų skirtingų DELFI.LT tekstyno prielinksnių. Sudėtinių ir suaugtinių prielinksnių rasta vienodai – po keturis, tai yra 7 proc. sudėtinių ir 7 proc. suaugtinių.

Taigi galima teigti, kad dažniausiai vartojami paprasčiausios sandaros – **vientisiniai** – prielinksniai:

anot, ant, apie, aplink, aplinkui, arčiau, arčiausiai, arti, artyn, aukščiau, be, dėka, dėl, dėlei, greta, į, iki, iš, išilgai, lig, ligi, link, netoli, nuo, pagal, palei, pas, pasak, per, pirma, po, prie, prieš, pro, pusiau, su, šalia, tarp, ties, už, vardan, viduj, viduje, vidury, viduryje, vietoje, virš, viršuje, žemiau.

Galima pastebėti, kad nors jie ir atlieka prielinksnių – nekaitomos kalbos dalies – funkciją, kai kurie vientisiniai prielinksniai taip pat gali būti vartojami ir kaip kaitomųjų kalbos dalių žodžiai, pavyzdžiui: *arti, arčiau, arčiausiai, išilgai, netoli, pirma, viduj, viduje, vidury, viduryje, vietoje, viršuje, žemiau*. Atkreiptinas dėmesys, kad dauguma tokių prielinksnių vartojami ir kaip prieveiksmiai. Paminėtina, kad prielinksniai, kurie gali būti susieti su kitų kalbos dalių žodžiais, vadinami antriniais.

Pirminių prielinksnių – tokių, kurių negalima darybiškai susieti su kitų kalbos dalių žodžiais, – taip pat rasta nemažai, pavyzdžiui: *ant, apie, be, į, iš, pas, per, po, prie, prieš, pro, su, už* ir pan. Svarbu paminėti, kad dauguma tokių prielinksnių sutampa su veiksmažodžių priešdėliais.

Pabrėžtina, kad, kalbant apie vientisinius prielinksnius, teoriniuose darbuose pateikiama informacija ir tyrimo rezultatai sutampa: teoriniuose darbuose minimi ir prielinksniai, kurie taip pat

yra ir kaitomųjų kalbos dalių žodžiai, ir darybiškai nesusiję su kitų kalbos dalių žodžiais, kurių didžioji dalis sutampa su veiksmažodžių priešdėliais.

Sudėtingesnės struktūros prielinksnių rasta palyginti nedaug: keturi sudėtiniai ir keturi suaugtiniai, tai yra – po septynis proc. DELFI.LT tekstyne pavartoti šie **sudėtiniai** prielinksniai:

ligi pat, nuo pat, prie pat, prieš pat.

Kaip pastebima, visi keturi rasti sudėtiniai prielinksniai turi po vienodą dėmenį – dalelytę *pat,* vartojamą kartu su skirtingais vientisiniais prielinksniais: *ligi, nuo, prie, prieš.* Tokius sudėtinius prielinksnius aptarė Rimkutė et al. (2005), nors gramatikose jie nėra minimi. Svarbu paminėti, kad LKG II (1971) ir DLKG (2006) nurodomos dvi sudėtinių prielinksnių rūšys: sudaryti iš dviejų pirminių arba pirminio ir antrinio prielinksnių, tačiau DELFI.LT tekstyne tokių prielinksnių nerasta.

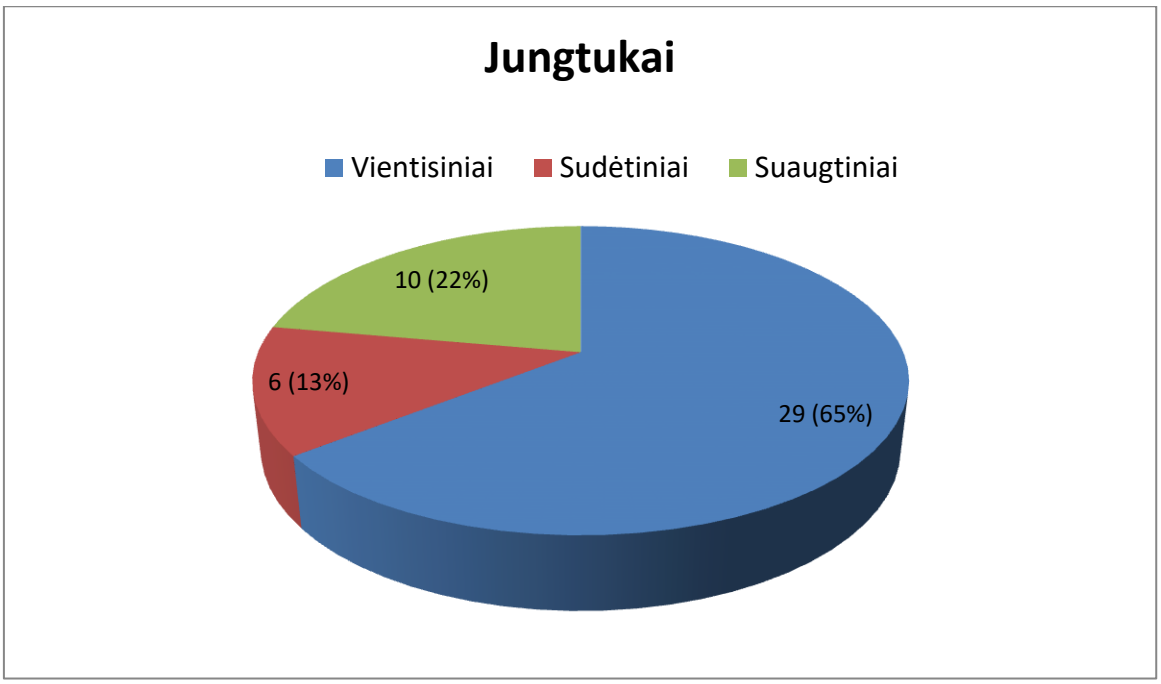
Tiriamajame tekstyne rasti keturi **suaugtiniai** prielinksniai:

abipus, anapus, kitapus, sulig.

Pastebima, kad dauguma šių suaugtinių prielinksnių turi tokį patį antrąjį dėmenį *–pus: abipus, anapus, kitapus.* Reiktų atkreipti dėmesį, kad šie prielinksniai sudaryti iš savarankiškų žodžių, o suaugtinis prielinksnis *sulig* – iš dviejų nesavarankiškų žodžių (vientisinių prielinksnių). Paminėtina, kad teoriniuose darbuose taip pat išskiriamos dvi suaugtinių prielinksnių grupės: sudaryti iš dviejų prielinksnių (*sulig*) ir sudaryti iš dviejų savarankiškų žodžių (*abipus, anapus, kitapus*), taigi galima teigti, kad tyrimo rezultatai ir teoriniuose darbuose pateikiama informacija sutampa.

5.4. Jungtukai

DELFI.LT tekstyne rasti 45 skirtingi jungtukai: 29 vientisiniai, 6 sudėtiniai ir 10 suaugtinių. Šie rezultatai pateikti skritulinėje diagramoje (4 pav.).

4 p a v e i k s l a s. Jungtukų skirstymas pagal struktūrą

Daugiausiai rasta vientisinių jungtukų – 29, tai yra 65 proc. Sudėtingesnės struktūros jungtukų rasta ženkliai mažiau: 6 sudėtiniai (tai sudaro 13 proc.) ir 10 suaugtinių (tai sudaro 22 proc.).

Taigi pastebima, kad populiariausi – nesudėtingos sandaros jungtukai, vadinami **vientisiniais**:

ar, bei, bet, būtent, čia, idant, ir, jei, jog, juo, kad, kai, kaip, kuo, lig, lyg, nė, nei, nes, norint, nors, o, tačiau, tad, tai, tik, tuo, užuot, vienok.

Pastebimi vientisiniai jungtukai, susiję su kitų kalbos dalių žodžiais: *lyg* – su prieveiksmiu arba būdvardžiu, *norint, nors* – su veiksmažodžiu, *jei, jog, kad, kai, kuo, tai* – su įvardžiais. LKG II (1971) teigiama, kad jie yra naujesni už pačius seniausius, kurių kilmė nėra aiški, pavyzdžiui: *ar, bei, ir, o, nė* ir pan. Tokie vienskiemeniai jungtukai teoriniuose darbuose vadinami ne tik vientisiniais, bet ir paprastaisiais. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad rastas vienas nevartotinas jungtukas – *vienok*: Valstybinės lietuvių kalbos komisijos puslapyje teigiama, kad tai yra nevartotinas vertinys, kurį reikia keisti į jungtukus *bet, tačiau, vis dėlto* (VLKK).

DELFI.LT tekstyne rasta 10 skirtingų suaugtinių jungtukų – tai sudaro 22 proc.:

arba, beigi, jeigu, kadangi, nebent, negu, tartum, tegul, tiktai, visgi.

Pastebima, kad dalis šių suaugtinių jungtukų, nors ir yra kilę iš kelių žodžių, dabartinėje kalboje nebėra skaidomi, pavyzdžiui: *arba, jeigu, nebent, kadangi, tiktai, tegul* tačiau yra suaugtinių jungtukų, išlaikiusių aiškius ryšius su kitų kalbos dalių žodžiais, pavyzdžiui, suaugtinis jungtukas *tartum* – su veiksmažodžio *tarti* tariamosios nuosakos vienaskaitos antruoju asmeniu (*tartum*).

Tokia informacija apie suaugtinius jungtukus pateikiama DLKG (2006), o Kovalevskaitė, Rimkutė (2010) išskiria dviejų tipų suaugtinius jungtukus: dviejų nekaitomų žodžių sąaugas (*arba, beigi, jeigu, kadangi, nebent, negu, tiktai, visgi*) ir sąaugas su vienu sutrumpėjusiu dėmeniu (*tegul*). Taigi galima pastebėti, kad tyrimo rezultatai patvirtina ir DLKG (2006), ir Kovalevskaitės, Rimkutės (2010) straipsnyje pateikiamą informacija apie suaugtinių jungtukų struktūrą.

Mažiausiai rasta **sudėtinių** – sudarytų iš kelių atskirų žodžių – jungtukų:

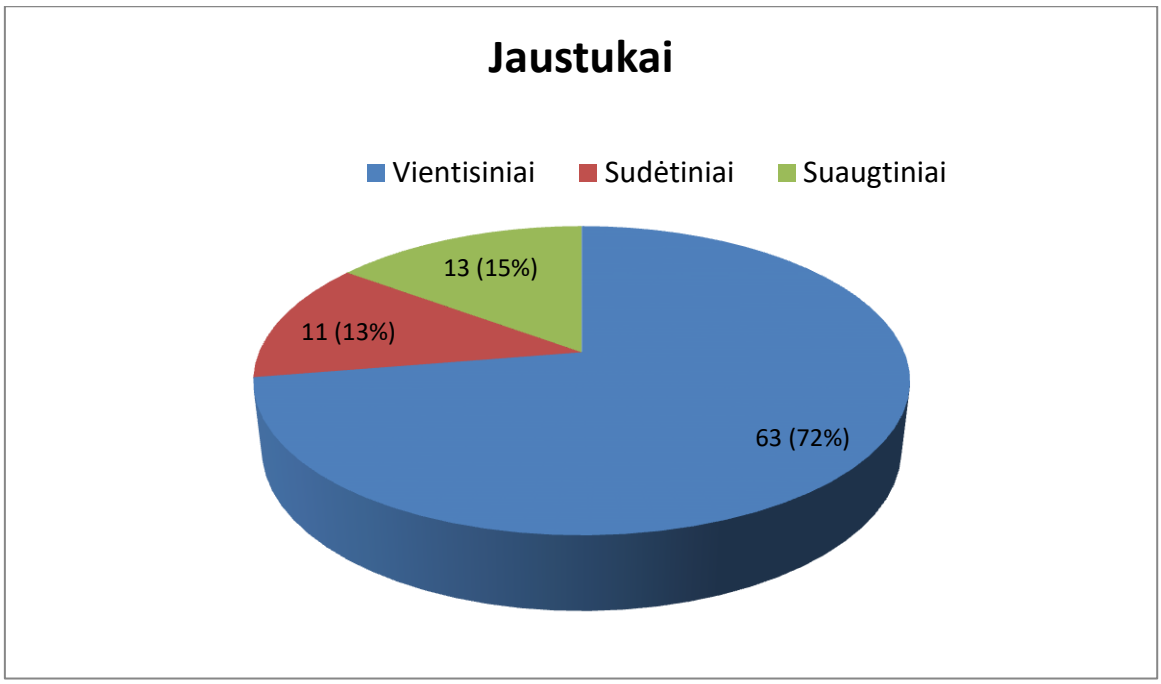
ne tik, ne tiktai, ne vien, nors ir, tuo tarpu, vis dėlto.

Pastebima, kad pusės rastų sudėtinių jungtukų pirmasis dėmuo sutampa – *–ne.* Prie šios neigiamosios dalelytės pridėtos dalelytės *tik, tiktai, vien.* Iš dviejų dalelyčių sudarytas ir kitas sudėtinis jungtukas – *vis dėlto.* Taip pat pasitaikė vienas sudėtinis jungtukas, sudarytas iš vientisinio jungtuko *nors* ir dalelytės *ir – nors ir,* ir vienas sudėtinis jungtukas, sudarytas iš dviejų linksniuojamų žodžių (įvardžio ir daiktavardžio) – *tuo tarpu*. Dėl pastarojo vartojimo Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų banke teigiama, kad šis sudėtinis jungtukas yra vengtinas (VLKK).

Teoriniuose darbuose pateikiama šiek tiek kitokia informacija apie sudėtinių jungtukų struktūrą: nėra minimi jungtukai, sudaryti iš dviejų dalelyčių, nors DELFI.LT tekstyne tokie sudėtiniai jungtukai dažniausi. Sudėtiniam jungtukui *vis dėlto,* sudarytam iš dviejų dalelyčių, daug dėmesio skyrė Rimkutė et al. (2005), todėl negalima teigti kad tokie sudėtiniai jungtukai nėra minimi išvis, tačiau, atsižvelgiant į jų dažnumą tekstyne, tokiems sudėtiniams jungtukams reiktų skirti daugiau dėmesio. Svarbu paminėti, kad teoriniuose darbuose aprašomi tik sudėtiniai jungtukai, sudaryti iš nekaitomųjų žodžių, todėl nėra minimas sudėtinis jungtukas, sudarytas iš dviejų linksniuojamų žodžių, – *tuo tarpu.*

5.5. Jaustukai

DELFI.LT automatiškai anotuotame morfologiniame tekstyne rasti 87 skirtingi jaustukai, iš kurių 63 vientisiniai, 13 suaugtinių ir 11 sudėtinių. Šie rezultatai pateikti skritulinėje diagramoje (5 pav.).

5 p a v e i k s l a s. Jaustukų skirstymas pagal struktūrą

Dažniausiai vartojami vientisiniai jaustukai: DELFI.LT tekstyne skirtingų jų rasta 63, tai sudaro 72 proc. Sudėtingesnės struktūros jaustukų rasta ženkliai mažiau: 13, t. y. 15 proc., suaugtinių ir 11, t. y. 13 proc., sudėtinių.

Taigi pastebima, kad dažniausi – paprasčiausios struktūros **vientisiniai** jaustukai:

a, ach, ačiū, aha, ai, ak, aleliuja, alio, bis, bravo, brr, che, cik, cit, cite, deja, dėkui, e, ech, ei, et, fe, fu, fu, hm, kac, kic, labas, marš, na, nu, oho, oi, olia, op, pala, prašom, put, sa, siu, stop, ša, še, šit, šiu, škac, štiš, te, tfiu, tfu, tiš, ts, tš, tur, ui, ukš, va, vai, vaje, vajė, valio, žiu, žiū.

Galima pastebėti, kad dauguma vientisinių jaustukų neturi jokių gramatinių požymių – juos galima apibūdinti vien fonetiškai. Tokie jaustukai, vadinami pirminiais, sudaromi vien iš balsių (pavyzdžiui: *a, e*), dvibalsių (pavyzdžiui: *ai, ei, oi, ui*) arba kelių garsų junginių (pavyzdžiui: *ach, ak, brr, ech, et, hm, op* ir pan.). Taip pat rasti ir keli vientisiniai jaustukai, sudaryti iš dviejų vienodų balsių, tarp kurių įsiterpęs priebalsis *h*: *aha, oho.*

Svarbu paminėti vientisinius jaustukus, kilusius iš kitų kalbos dalių žodžių, pavyzdžiui: *deja* – iš daiktavardžio, *pala, prašom, žiū* – iš veiksmažodžių, *labas* – iš būdvardžio, *še, te* – iš dalelyčių. Atkreiptinas dėmesys ir į ištiktukinės kilmės jaustukus: *brr, hm, op, tfiu, tfu, ts, tš, ukš* ir pan., – tokių vientisinių jaustukų daugiausia. Pasitaikė keli jaustukai, kilę iš kitų kalbų: *bis, bravo, aleliuja, stop*, – tokie vientisiniai jaustukai teoriniuose darbuose nėra minimi.

Suaugtinių jaustukų rasta mažiau – 13 (t. y. 15 proc.):

Aiman, dievaž, dievaži, duokdie, duokš, eikš, ginkdie, labanakt, labanaktis, nagi, neduokdie, sudie, sudiev.

Aiškiai pastebima, kad didžioji dalis šių jaustukų yra susijusi su Dievu: *dievaž, dievaži, duokdie, ginkdie, neduokdie, sudie, sudiev.* Į juos darybiškai panašūs ir suaugtiniai jaustukai *labanakt* – tokie junginiai yra kilę iš frazeologinių posakių: *laba naktis, Dievas žino, duok, Dieve, gink, Dieve, neduok, Dieve, su Dievu.* Kovalevskaitės, Rimkutės straipsnyje (2010) tokie suaugtiniai jaustukai priskiriami sąaugų su vienu sutrumpėjusiu dėmeniu tipui.

Kiti suaugtiniai jaustukai yra retesni. Jaustukas *aiman* sudarytas iš vientisinio jaustuko *ai* ir įvardžio *man, duokš* ir *eikš* – iš veiksmažodžių liepiamosios nuosakos ir dalelytės *še*, *nagi* – iš vientisinio jaustuko *na* ir dalelytės *gi*. DLKG (2006) teigiama, kad tokie suaugtiniai jaustukai – sudaryti iš jaustuko ir dalelytės – patys populiarausi, tačiau DELFI.LT tekstyne toks suaugtinis jaustukas rastas tik vienas. Kaip pastebima, tokie – įvairesnės struktūros – suaugtiniai jaustukai nėra taip dažnai vartojami kaip kilusieji iš frazeologinių posakių.

Rečiausiai vartojami **sudėtiniai** jaustukai. Jų DELFI.LT tekstyne rasta mažiausiai – tik 11 (t. y. 13 proc.):

nieko sau, po galais, po paraliais, po šimts, po šimts pypkių, po velnių, tai bent, tiek jau to, tiek to, viso geriausio, viso gero.

Reikia pastebėti, kad dauguma rastų sudėtinių jaustukų – sustabarėję posakiai, minimi ir DLKG (2006): *po galais, po paraliais, po šimts, po šimts pypkių, po velnių, viso gero, viso geriausio, nieko sau.* Paminėtina, kad dažnai šiuose jaustukuose vartojamas prielinksnis *po*. Atkreiptinas dėmesys, kad sudėtinių jaustukų daryba itin įvairi: du įvardžiai (*nieko sau)*, prielinksnis ir daiktavardis (*po galais, po paraliais, po velnių*), prielinksnis ir skaitvardis (*po šimts*), prielinksnis, skaitvardis ir daiktavardis (*po šimts pypkių*), įvardis ir būdvardis (*viso gero, viso geriausio*), dvi dalelytės (*tai bent*), prieveiksmis ir įvardis (*tiek to*) arba prieveiksmis, dalelytė ir įvardis (*tiek jau to*). Svarbu paminėti, kad tokios darybos sudėtiniai jaustukai nėra minimi LKG II (1971) – ten išskiriami dviejų jaustukų, jaustuko ir dalelytės, jaustuko ir įvardžio sudėtinių jaustukų darybos tipai. Pastebima, kad tarp sudėtinių jaustukų rasta ir trijų žodžių junginių.

5.6. Ištiktukai

DELFI.LT tekstyne iš viso rasti 82 ištiktukai. Visi jie – **vientisiniai**:

amt, bakst, barkšt, bast, braukšt, brukšt, brūkšt, bu, bū, capt, cha, chi, čekšt, čiūkšt, čiupt, čiur, din, dzin, dzingt, gar, gir, grybšt, gurkt, kakariekū, kapt, kar, kaukšt, keberiokšt, kilst, kyšt, klapt, klest, kliu, krust, kukū, kum, kva, kvar, liūlia, makt, mikt, mū, na, papt, pastrykt, paukšt, pfu, py, pykšt, plast, plekšt, plykst, pliukšt, pliūkšt, pliumpt, plumpt, pokšt, pukšt, spragt, spust, strykt, šast, šlept, šliūkšt, šmaukšt, šmirkšt, šmurkšt, šnipšt, šniurkšt, švyst, tak, tapu, tarkšt, tekšt, timpt, trakšt, tralialia, trept, triokšt, vau, žybt, žvilgt.

Aptariant vientisinių ištiktukų struktūrą, reikalinga išskirti formantinius ir neformantinius ištiktukus. Tarp analizuojamame tekstyne pavartotų ištiktukų galima pastebėti *-t* formantą: *amt, bakst, barkšt, bast, braukšt, brukšt, brūkšt, capt, čekšt, čiūkšt, čiupt, dzingt, gurkt, keberiokšt* ir pan., pabrėžtina, kad tokie ištiktukai vartojami dažniausiai. Ištiktukų su balsiniais formantais *-i, -y, -u, -ū* yra mažiau: *bu, bū, kliu, kukū, mū, tapu.* Svarbu paminėti formantus, minimus teoriniuose darbuose, kurių pavyzdžių DELFI.LT tekstyne rasti nepavyko: *-š, -s, -(i)ai, -um, -ur, -e, -(i)o, -ui, -it, -at, -k*. Pabrėžtina, kad dėl nepastovios ištiktukų struktūros formantinius ir neformantinius ištiktukus kartais sunku atskirti.

Teigiama, kad neformantinių ištiktukų pasitaiko mažiau nei formantinių. Neformantiniai ištiktukai pasižymi labai įvairia forma: jų gale gali būti ir įvairūs balsiai, ir dvibalsiai ar mišrieji dvigarsiai, pavyzdžiui: *cha, dzin, gar, gir, kv, na, vau* ir t. t.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į du tekstyne rastus vientisinius ištiktukus: *strykt* ir *pastrykt*. Dėl panašios sandaros šie ištiktukai gali būti vartojami kartu ir sudaryti porą – taip jie taptų panašūs į sudėtinį ištiktuką *strykt pastrykt.* Tokios ištiktukų poros išsamiai aptariamos ir gramatikose. Taip pat svarbu pabrėžti, kad teoriniuose darbuose suaugtiniai ištiktukai nėra minimi – jų nerasta ir DELFI.LT tekstyne.

Išanalizavus visus nekaitomuosius „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ prieveiksmius ir DELFI.LT tekstyno dalelytes, prielinksnius, jungtukus, jaustukus ir ištiktukus, reikia pastebėti, kad patys dažniausi – vientisiniai žodžiai: jų daugiausiai rasta tarp visų analizuojamų kalbos dalių. Taip pat svarbu paminėti, kad, nors skirtingų kalbos dalių darybos būdai skiriasi, jie dažniausiai išsamiai aptariami teoriniuose darbuose. Pabrėžtina, kad ne visada ten pateikiama informacija sutampa su tyrimo rezultatais: kai kurių samplaikų, aptariamų minėtose gramatikose ir straipsniuose, tiriamajame žodyne ir DELFI.LT tekstyne nerasta, taip pat pasitaikė žodžių ar jų junginių, pavyzdžiui, iš kitų kalbų kilusių žodžių, neaptartų teoriniuose darbuose.

Išvados

1. Kalbant apie nekaitomųjų lietuvių kalbos žodžių struktūrą, vartojami įvairūs nepastovūs terminai. Pačios paprasčiausios struktūros – sudaryti iš vieno dėmens – žodžiai vadinami paprastaisiais, vientisiniais, vienažodžiais, pirminiais, senybiniais. Aptariant sudėtingesnės struktūros nekaitomuosius žodžius, taip pat nėra pastovių terminų: kelių žodžių dariniai, atliekantys bendrą funkciją, vadinami samplaikiniais, sudėtiniais, daugiažodžiais, antriniais, naujybiniais. Tokie dariniai, sudaryti iš kelių dėmenų (pavyzdžiui, *kažin kas*) taip pat vadinami morfologinėmis samplaikomis, kurioms siūloma priskirti ir kelių dėmenų sąaugas (pavyzdžiui, *kažkas*). Tokius žodžius siūloma vadinti suaugtiniais. Darbe pasirinkti vartoti tiksliausi ir išsamiausi terminai, apibūdinantys nekaitomųjų lietuvių kalbos žodžių struktūrą: *vientisinis, sudėtinis* ir *suaugtinis žodis*.
2. Palyginus visas tirtas kalbos dalis, daugiausiai skirtingų žodžių yra tarp nelaipsniuojamųjų prieveiksmių – jų rasta net 526, plg.: dalelyčių – 105, prielinksnių – 57, jungtukų – 45 , jaustukų – 87 , ištiktukų – 82. Iš viso išanalizuoti 902 nekaitomieji žodžiai.
3. Visos tirtos kalbos dalys: nelaipsniuojamieji prieveiksmiai, dalelytės, prielinksniai, jungtukai, jaustukai ir ištiktukai, dažniausiai yra vientisiniai – iš 902 tirtų nekaitomųjų žodžių 508 yra vientisiniai, tai sudaro 56 proc. Taigi, dažniausi yra struktūriškai paprasčiausi žodžiai.
4. Sudėtiniai ir suaugtiniai junginiai vartojami beveik vienodai: tarp tirtų žodžių rasti 195 (21,62 proc.) sudėtiniai ir 199 (21,89 proc.) suaugtiniai nekaitomieji žodžiai.
5. Rasti 526 skirtingi nekaitomieji prieveiksmiai: 221 (42 proc.) vientisinis, 167 (32 proc.) sudėtiniai ir 138 suaugtiniai (26 proc.). Svarbu paminėti, kad, lyginant su kitomis tirtomis nekaitomosiomis kalbos dalimis, tik tarp prieveiksmių rasta daugiau sudėtinių nei suaugtinių. Pastebėti keli teoriniuose darbuose pateikiamos informacijos ir tyrimo rezultatų skirtumai. Rasti keli vientisiniai prieveiksmiai, kilę iš kitų kalbų: *maksimum, minimum, okei,* – apie tokius teoriniuose darbuose neužsimenama. Taip pat teoriniuose darbuose, skirtingai nuo „Dažninio rašytinės lietuvių kalbos žodyno“ (2009), būdiniai priskiriami prieveiksmiams (žodyne – veiksmažodžio formoms). Be to, teoriniuose darbuose išskirti sudėtiniai prieveiksmiai, sudaryti iš prielinksnių *į, per, pro* ir galininko linksnio, tačiau tarp tirtų prieveiksmių tokių nepasitaikė. Keli suaugtiniai prieveiksmiai, aptariami teoriniuose darbuose, tarp tiriamųjų taip pat nerasti, pavyzdžiui: *begal, nuotolaik, ikšiolaik, pošiaidien, šiokiądien* ir kt.

6. Iš DELFI.LT tekstyne pateiktų duomenų atrinktos 105 skirtingos dalelytės: 64 (61 proc.) vientisinės, 34 (32 proc.) suaugtinės ir 7 (7 proc.) sudėtinės. Pastebėti keli teorinių darbų ir DELFI.LT tekstyno duomenų skirtumai. Ne visos dalelytės, rastos analizuojamame tekstyne, minimos teoriniuose darbuose: dauguma nepaminėtųjų susijusios su veiksmažodžiais (*atseit, matyt, palyginti, regis, rodos*, kilusios iš kitų kalbų žodžių (*amen, minus, plius*), taip pat nepaminėta dauguma tekstyne rastų sudėtinių dalelyčių (*ko gero, taip kad, tarp kitko, vargu ar, vargu bau*). Teoriniuose darbuose minimos sudėtinės dalelytės *vos tik, vien tik, kad nors, ne tik, štai ir* tekstyne taip pat nerastos, todėl galima teigti, kad jos nėra dažnos.
7. Iš *DELFI.LT* tekstyno atrinkti 57 skirtingi prielinksniai: 49 (86 proc.) vientisiniai, keturi (7 proc.) sudėtiniai ir keturi (7 proc.) suaugtiniai. Kalbant apie vientisinius prielinksnius, teoriniuose darbuose pateikiama informacija ir tyrimo rezultatai sutampa: teoriniuose darbuose minimi vientisiniai prielinksniai, kurie gali atlikti ir kaitomųjų kalbos dalių funkcijas, taip pat žodžiai, darybiškai nesusiję su kitomis kalbos dalimis, kurių didžioji dalis sutampa su veiksmažodžių priešdėliais. Visi keturi rasti sudėtiniai prielinksniai turi po vienodą dėmenį – dalelytę *pat*: tokie dariniai nėra minimi nei *Lietuvių kalbos gramatikos* antrajame tome (1971), nei *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (2006), tačiau juos aptarė Rimkutė et al. (2005). Pastebėta, kad gramatikose nurodomi sudėtiniai prielinksniai, sudaryti iš dviejų pirminių arba pirminio ir antrinio prielinksnių, tekstyne nerasti, o suaugtiniai prielinksniai, aprašyti teoriniuose darbuose (sudaryti iš dviejų prielinksnių arba dviejų savarankiškų žodžių), rasti ir tarp tiriamųjų prielinksnių.
8. *DELFI.LT* tekstyne rasti 45 skirtingi jungtukai: 29 (65 proc.) vientisiniai, 6 (13 proc.) sudėtiniai ir 10 (22 proc.) suaugtinių. Nors dauguma informacijos apie jungtukų struktūrą, kuri pateikiama teoriniuose darbuose, sutampa su tyrimo rezultatais, pastebėti keli skirtumai. Teoriniuose darbuose beveik neminimi sudėtiniai jungtukai, sudaryti iš dviejų dalelyčių, – tokį jungtuką *vis dėlto* aprašė tik Rimkutė et al. (2005). Svarbu pabrėžti, kad DELFI.LT tekstyne tokių sudėtinių jungtukų rasta daugiausiai, todėl jiems vertėtų skirti daugiau dėmesio. Teoriniuose darbuose minimi tik jungtukai, sudaryti iš nekaitomųjų žodžių, todėl informacijos apie sudėtinį jungtuką *tuo tarpu* nėra.
9. *DELFI.LT* automatiškai anotuotame morfologiniame tekstyne rasti 87 skirtingi jaustukai: 63 (72 proc.) vientisiniai, 13 (15 proc.) suaugtinių ir 11 (13 proc.) sudėtinių. Pastebėta, kad jaustukai, kilę iš kitų kalbų žodžių, pavyzdžiui: *bis, bravo, aleliuja, stop,* teoriniuose darbuose nėra minimi. Svarbu paminėti, kad didžioji dalis rastų suaugtinių jaustukų – kilę iš frazeologinių posakių, tačiau *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*

(2006) teigiama, kad dažniausi – jaustuko ir dalelytės junginiai, nors tarp tirtųjų toks suaugtinis jaustukas pasitaikė tik vienas (*nagi*).

10. *DELFI.LT* tekstyne iš viso rasti 82 ištiktukai. Visi jie – **vientisiniai**. Teoriniuose darbuose ištiktukai struktūriškai skiriami į formantinius ir neformantinius, tačiau tarp analizuojamų ištiktukų nerasti keli formantai, minimi teorijoje, pavyzdžiui: *-š, -s, -(i)ai, -um, -ur, -e, -(i)o, -ui, -it, -at, -k*. Nors teoriniuose darbuose galima rasti informacijos apie sudėtinius ištiktukus, tyrimo rezultatai tokių duomenų neparodė. Tyrimo duomenimis, nėra vartojami nei sudėtiniai, nei suaugtiniai ištiktukai.
11. Atliktas gana išsamus tyrimas. Nors ištirti ne visi lietuvių kalbos nekaitomieji žodžiai, galima teigti, kad dauguma dabartinėje lietuvių kalboje vartojamų žodžių į tyrimo imtį pateko. Tyrimo rezultatai galėtų būti įdomūs ir naudingi mokslininkams, besidominties lietuvių kalbos žodžių struktūra, nekaitomosiomis kalbos dalimis, kurių struktūra yra tirta palyginti nedaug.

Literatūra

1. Bagdonaitė, J. 2012, *Dalelyčių, sutampančių su prieveiksmiais, skyrimo principai*, magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
2. DLKG, 2006, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas, 4-oji pataisyta laida. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
3. Jarašiūnaitė, G. 2004, *Morfologinių samplaikų semantika ir gramatika*, magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
4. Keinys, S. 1973, „Pastabos apie kalbos mokslo terminus“, Mūsų kalba, nr. 3, p. 24–25.
5. Kovalevskaitė, J., Rimkutė, E. 2010, „Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfologinės samplaikos“, Kalbų studijos, nr. 16, p. 79–88.
6. Kovalevskaitė J. 2012, *Lietuvių kalbos samplaikos*, daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
7. Labutis, V. 1964, *Lietuvių kalbos sudėtinės dalelytės. Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida.* Mintis, Vilnius.
8. Labutis, V. 2002, *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius.
9. LKG 1971, *Lietuvių kalbos gramatika. Morfologija.* Vyr. red. K. Ulvydas. Mintis, Vilnius.
10. LKG 1976, *Lietuvių kalbos gramatika. Sintaksė.* Vyr. red. K. Ulvydas. Mintis, Vilnius.
11. Marcinkevičienė, R. 2001, „Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai“, Lituanistica, nr. 4, p. 81–98.
12. Marcinkevičienė, R. 2010, *Lietuvių kalbos kolokacijos*. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
13. Paulauskienė, A. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*. Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius.
14. Rimkutė, E., Jarašiūnaitė, G., Homola, P. 2005, „Morfologinių samplaikų atpažinimas ir klasifikavimas“, Lituanistica, nr. 2, p. 58–75.
15. Rimkutė, E. 2006. *Morfologinio daugiareikšmiškumo ribojimas kompiuteriniame tekstyne*, daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
16. Rimkutė, E. 2009. „Gramatinė morfologinių samplaikų klasifikacija”, Kalbų studijos, nr. 14, p. 32–38.
17. Urbutis, V. 2009. *Žodžių darybos teorija*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.

18. Utka, A. 2004, *Statistinis tekstų funkcijų nustatymas*, daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
19. Valančė, D. 2017, *Pabrėžiamųjų dalelyčių funkcijos ir vartosena dabartinėje rašytinėje lietuvių kalboje*, daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universtetas, Kaunas.
20. Valeckienė, A. 1969, *Jungtukai, dalelytės bei jų samplaikos sujungiamajame sakinyje. Lietuvių kalbotyros klausimai XI. Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai*. Mintis, Vilnius.
21. Valiulytė, E. 1998, *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
22. Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Prieiga internetu: http://www.vlkk.lt/ (žiūrėta 2019-12-16).